

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

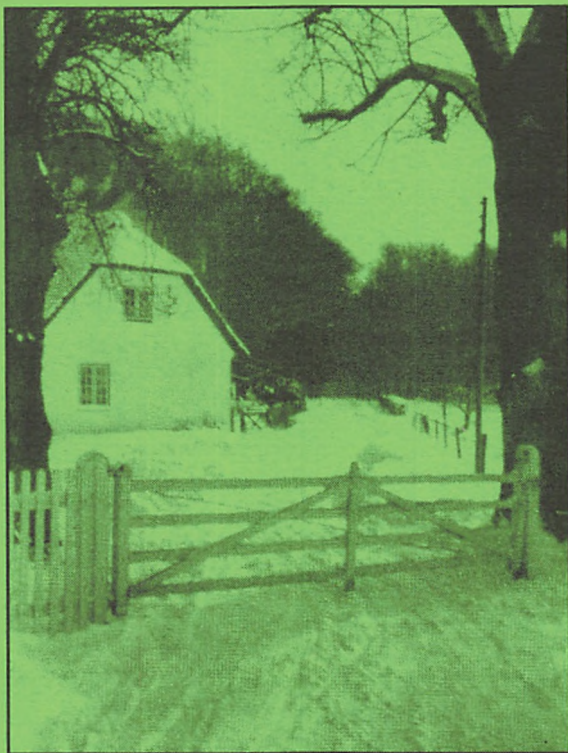
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ÅRSSKRIFT

2001

LOKALHISTORISK ARKIV
STUBBEKØBING

ÅRSSKRIFT

2001

1915. Søndergade, set mod vest.

Se teksten side 4

LOKALHISTORISK ARKIV

STUBBEKØBING

Lokalhistorisk Arkivs Årsskrift 2000

Udgivet af
Lokalhistorisk Forening for
Stubbekøbing kommune

Redaktion:
Foreningens bestyrelse

Opsætning & lay-out
Arkivlederen

Kopitryk:
Fototryk Falster aps. 5485 2094

ISSN 0109 - 2162

Indholdsfortegnelse

Tekst til forside og side 1	side 4
Sole for tuba, Carl Emil Hansen	side 5
Bal i den Borgerlige, Eli Jensen	side 10
Fra borg til hytte. Om Marie Grubbe, Jens Lose	side 17
"Mælke-Ellen" der blev ministerfrue	side 38
Generalens Lysthus, Svend O. Pedersen	side 41
Kammagerens Datter, Nielsine i Bønved, Vibeke Ravn-Mortensen	side 44
Køremand i Østerskoven. Dengang det var med heste, Knud Ambus	side 53
Inddæmning af Grønsund Nor, Fritz V. Larsen	side 66
Fra Arkivet	side 73
Årsberetning fra Lokalhistorisk Forening	side 74
Billeder inspireret af temaet "alle tiders vand"	side 76
Sønder Alslev Gadekær	side 82

Tekst til forside og side 1.

Til forsiden har vi i år valgt et billede af "Hjortelund" fotograferet i 1940'erne, hvor skovledet endnu var placeret helt ude ved vejen. Det påhvilede ejendommens beboere at sørge for, at ledet var lukket om natten og om søndagen.

På side 52 har vi en artikel om, hvordan det var at være køremand i skoven dengang.

Billedet på side 1: Søndergade fotograferet i 1915. Til venstre kan lige anes det nuværende posthus, der i 1915 stadig var Borgerskolen.

Den markante bygning overfor blev opført i 1820 af Wulff Moses Wulff, der grundlagde firmaet P. W. Wulff i 1801.

Bygningen var kornmagasin, indtil den brændte i forbindelse med den store brand i 1921, hvor også det meste af Torvets vestside nedbrændte.

Solo for tuba

Carl Emil Hansen

Carl Emil Hansen er født i Stubbekøbing i 1913 og fra 1933-34 var han medhjælper hos Allert Christensen på "Stubbekøbing Socialdemokrat" samt medlem af hans hornorkester.

Carl Emil Hansen blev senere redaktør af NY DAG i Nakskov og var borgmester i Nakskov 1962-1985.

I 1919 indførtes folkevalgte borgmestre, og da socialdemokratiet ved valget i 1921 fik flertal i byrådet, valgtes Allert Christensen til borgmester, en post han beklædte til sin død i 1940.

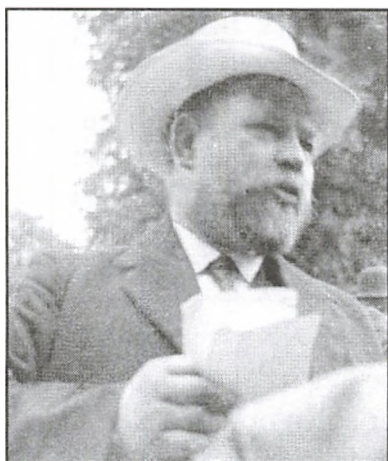
Der lød dybe, bløde toner fra den lokale avisredaktion på Torvet. "Når fjordene blåner...", "I østen stiger solen op...." Eller andre af de kendte strofer fra sangforeningernes repertoire. Så vidste alle, at der skulle være musikaften hos borgmesteren. For ham var det, der havde fattet den store tuba og spillede et par små solonumre, før gutterne kom, så det kunne blive et helt orkester. De kom fra nær og fjern, fra byen såvel som fra omegnen – en aften hver eneste uge. En murer, en skrædder, en skomager, en urmager – nogle få professionelle balmusikere, andre, der bare havde musikken som fritidsfornøjelse. Marcher, dansemelodier, skøn-sange – det var repertoire. Naturligvis også fædrelandssange.

Orkestret medvirkede ved sjældne lejligheder. Når byens gamle skulle på udflugt, blev mændene med deres skinnende horn stablet op på ladet af en lastbil med fastsurrede hvide havemøbler, og så gik det ellers derud af mod skoven ved Østersøen. Eller man muciserede den sidste søndag før jul på Torvet og et par en-

kelte steder i hovedgaden. Var det frostvejr frøs ventilerne, så det var umuligt at få de rigtige toner frem, og man måtte ind hos Irma, der havde varmt vand, for at få de frosne ventiler tørt op.

Allert var med i det hele, redaktøren og borgmesteren, og han smilede huldsaligt til sine bysbørn af alle generationer.

Han var kommet til byen i 1908, ansat af den socialdemokratiske

Allert Christensen taler på Torvet i 1936

presse. Han havde forladt fødebyen Nykøbing F., hvor han havde lært træskomagerfaget. Som barn var han kommet slemt til skade ved at blive kørt over af et roetog og havde mistet det ene ben over knæet. Så i hele sin tid i Stubbe-købing havde han kunstigt ben, først et gement træben, siden en mere komfortabel protese. Man sagde, at han havde "gummiben". Jeg vidste bedre. Jeg var engang blevet sendt op på loftet efter et reserve-ben. Det var af læder, og der var den luksus, at han ved tryk

på en knap kunne bøje knæet, hvad der var praktisk, når han sad ved et bord i en lille stue.

Om en mand som Allert Christensen dannede der sig selvsagt myter. Han fortalte selv en lille historie fra dengang, da han som ung og ambitiøs agitator havde blæst til samling ved gadekæret i en af landsbyerne i nærheden. Stedets præst var kommet forbi og havde spydigt sagt: - Det var unægtelig også en måde at kalde folk sammen på! – Det kunne måske tjene til efterfølgelse, sagde Allert, ikke uden skadefryd. Præsten var ikke kendt for at samle nogen større menighed i sin kirke.

Allert Christensen med orkester.

Fra venstre: Laurits Hansen, Brandt Jørgensen, Allert Christensen, ukendt, cigarmager Jørgensen og Urmager Lorentsen

Musikken havde, som man vil forstå, en stor plads i hans hjerte. I de yngre år kørte han sammen med andre musikere fra byen ud til en musikalsk aften i nabolaget. Transporten foregik med hestevogn, som man havde lånt sig frem til. Hesten stod tøjret ved et træ udenfor huset, hvor messingsuppen blev serveret. Men den gamle krikke var åbenbart blevet træt af at vente på de musikalske venner og havde slidt sig løs, hvorefter den stille og roligt var luntet tilbage til byen. Tableau. Der stod nu vognen og der stod

Allert med sit kunstige ben. Hvordan skulle de dog komme hjem? Løsningen var enkel. Allert op på vognen og urmager Skytte og andre af de lokale musikere forspændt køretøjet!. Det var et højst usædvanligt syn, som nok kun byens natvægter bemærkede så længe efter mørkets frembrud.

Det med musikken havde for Allert Christensens vedkommende sin egen historie. Selvfølgelig var han musikalsk, men han var også noget religiøs og var i sin ungdom som træskomager i Nykøbing F. blevet medlem af Frelsens Hær og med i det lille orkester, de havde i byen. Frelsermand, socialdemokratisk lokalredaktør og borgmester – kombinationen kunne lyde mærkelig i dag, men var på den tid ikke så opsigtsvækkende.

Som borgmester foretog han selvsagt borgerlige vielser. Han holdt en lille opbyggelig tale for brudeparrene og foreslog som regel, at man sluttede af med en salme. Det var vist ikke så almindeligt og stod nok ikke skrevet i forskrifterne fra de højere myndigheder. Men sådan var Allert!

Han hed Allert Christensen, ikke Albert, som nogen skrev på breve til ham. Og han var naturligvis på fornavn med alle. Det indbød navnet til. Han var ikke nogen almindelig lokalredaktør. Det var den tids medarbejdere ved pressen ikke, måske nok ved de borgelige aviser, men ikke her. Han skulle en masse ved siden af at skrive – organisere socialdemokraterne i by og på land, i kredse og foreninger – ja, såmænd også i fagforeninger. De var ikke så almindelige på landet, da han kom til byen. Så trods sin invaliditet kom Allert hele Nordfalster rundt. En lille vognmand kørte for ham.

Det var også velset, at den lokale mand blandede sig i det kommunale. Han måtte arbejde for at komme i byrådet og helst nå borgmesterposten. Det var almindeligvis ikke så svært. Han havde både bladet og foreningen i hjemkommunen til at arbejde for

sig. Han var simpelthen primus motor i det hele. Så allerede i 1913 var Allert medlem af byrådet og i 1921 borgmester, lidt af en præstation i en lille by, der ikke var begavet med de helt store industrivirksomheder. Han havde småfolk i bredeste forstand på sin side. Han kendte dem og de kendte ham. Før han var blevet borgmester og var den, der organiserede valgslaget, stillede han sig på trappen ved rådhuset og nikkede venligt til alle, der kom. Det var ikke bare for at være høflig – nej, han så, hvem der kom og navnlig hvem der ikke var kommet endnu. Så hen under aften gik der bud til dem, der endnu ikke havde gjort deres borgerpligt. Det var vist ikke helt lovligt sådan at registrere, hvem der stemte – men det var effektivt!

Jo, der var system i tingene. Det var heller ikke helt uden bagtan-ker, at han hver fredag begav sig til gasmålerfabrikken for at kræve penge op for avisen. Han fandt det vigtigt at hilse på sven-dene og styrke dem i deres politiske overbevisning. Og så var han jo også sikker på at få avispengene hjem. Ugebetaling var ikke ualmindeligt på den tid.

Bal i den Borgelige

Eli Jensen

Alle de indleveringer arkivet får fortæller om livet og kulturen på vores egn i en bestemt tid, men en gang imellem får vi en indlevering, der fortæller en hel lille historie.

Eli Jensen har ud fra en sådan indlevering skrevet en lille historie om selskabslivet i Stubbekøbing i slutningen af 1800-tallet

Fra Pontoppidan i Århus har arkivet modtaget en mappe fra Tvedegård. Den er samlet af fru Scheel - hr. Pontoppidans oldemor. Fru Scheel er født i 1832 som datter af bager P. Larsen Halling og gift med proprietær Ditlev Flindt Scheel, Tvedegård.

Blandt andre interessante papirer, findes en del som giver et godt billede af selskabslivet i Stubbekøbing for ca. 100 år siden, og især af forberedelserne forud for festen.

Tre af byens borger står som indbydere til en fest d. 8. februar 1891 på Freys Hotel. De tre er herredsfuldmægtig Munk, apoteker Reddelin og proprietær Scheel, Tvedegård. Om de tre danner borgerforeningens bestyrelse, en udvalgt festkomite inden for denne eller noget helt tredje, fremgår ikke helt klart, men af regnskabet kan vi se, at de selv dækker underskuddet ved festen - det er 3 kr. -

Den 25.-1. udsendes skriftlig indbydelser, der lyder: "Søndag d. 8. Februar d. Aar Aften Kl. 5½ afholdes Diner med Bal på Freys Hotel i Stubbekøbing, hvortil vi herved tillader os at indbyde. Entreen til Ballet er 3 Kr. for en Herre og 2 Kr. for en Dame. Der kan tegnes til Ballet alene.

Stubbekøbing d. 25 Januar 1891.

D. F. Scheel, H. Reddelin, H. Munk,

Det er kun udenbys gæster, der har fået skriftlig indbydelse, men dem

er der også mange af, og mange kommer langvejs fra. De nærmeste er efter mit skøn fra Ore Teglværk. Her er listen over de skriftligt indbudte, og der er virkelig prominente personer iblandt - se selv: - svaret står efter navnet:

Forstander la Cour	nej	Prop. Bøckmann	ja
Overlærer Mortensen	nej	Stamhusbesidd. Grandjean	ja
Lærer Bjørndal	nej	Godsforvalter Raa	nej
Pastor Glahn, Moseby	nej	Pastor Fick, Moseby	nej
Prop. Jensen, Egeløv	nej	Mejeriejer Tolderlund	ja
Dr. Hansen, Riserup	ja	Skovrider Rosenstand	nej
Godsforvalter Schrøder	nej	Godsejer Hansen, Valnæs	ja
Fuldm. Saugmann	nej	Godsejer Wilhjelm	ja
Forpagter Hansen	ja	Forvalter v. Harten	ja
Forpagter Lemvigh	nej	Skovrider Sunddahl	nej
Dr. Fuglede	ja	Forpagter Skov	-
Købmand Hartmann	nej	Pastor Tranne	-
Skovrider Mynster	ja	Provst Poulsen	nej
Prop. Wrede	nej	Provst Kock	nej
Pastor Bjerring	nej	Pastor Jepsen Capelan	nej
Skoleforst. Wad	nej	Prop. Schulern	ja
Skolef. Svendsen, Bogø	nej	Forvalter Andresen	ja
Forvalter Mikkelsen	ja	Købmand Halling	ja
Prop. Nyholm	nej	Kapt. Poulsen Ore,	intet sv.
Godsejer Stampe	ja	Baron Rosenkrantz	ja
Pastor Bredsdorf	nej	Postm. Schytte	-
Forvalter Rosen	nej	Fabrikant Anthon, Ore	nej
Forvalter Kipp	nej		

Hvem er så de mange personer? Nogen der har deltaget i tidligere fester, eller de tre indbyderes bekendte, ja mange af besvarelsene er i hvert fald til en enkelt af de tre, f.eks.:

Bogø d. 31.-1.-1891

Hr. Fuldmægtig H. Munk. Stubbekøbing.

Tak for deres meget venlige Tilbud om en Svingom med Diner. Hvorved jeg kunne have stor lyst, syntes jeg dog at maatte give Afbud grundet på vanskelighederne i at komme fra og til Landet her i denne Tid, ikke desto mindre er jeg Dem meget forbunden og tegner med særdeles Agtelse.

Chr. Hartmann.

eller

S.J Hr. Apotheker Reddelin.

Med megen tak til den ærede Komitè for den mit Hus sendte Indbydelse til Diner og Bal d. 8.de n. M. beklager jeg, at ingen af mine kan have den fornøjelse at deltage.

Ærbødigst Glahn

eller

S.J Hr. proprietair Scheel

Tvedegård

Fra Stubbekøbing har jeg forleden modtaget et Brev på hvilket også Deres ærede Underskrift fandtes, angaaende en selskabelig Sammenkomst d. 8" ds.

Først i Dag ser jeg mig i Stand til at besvare samme og beder Dem godhedsfuldt tegne mig til den nævnte Dag til Middagen Kl.5½, hvori jeg gerne vil deltage, såvidt som ej uforudsete Hindringer træde i Vejen.

Med Højagtelse

H. Rosenkrantz.

Da alle bruger "De" i svarene, og flere er forsynet med S.J.= Salvo titulo = med forbehold angående titlen, kan der kun være tale om løserne bekendtskaber, og listen, der bæres rundt i Stubbekøbing, viser nok, at gæsterne er udvalgt på en anden måde. Selve listen indledes med indbydelsen af samme ordlyd som de skriftelige invitationer. Herpå optegnes gæsterne så efterhånden som de tilmelder sig, også de der har fået skriftelig indbydelse er skrevet på her. Men samtidig er folk blevet præsenteret for en anden liste, hvorpå det hedder: "Medfølgende liste ombæres til tidligere Deltagere i Ballerne samt til Bogerforeningens Medlemmer. Enhver anmodes om at forsyne herfølgende Navnefortegnelse med et forevist. Listen ombæres kun en gang, slutes for dinner'ens Vedkommende 2/2-91 og henligger efter Ombæringen til Påtegning paa Apotheket"

Der har altså været en vis forbindelse til borgerforeningen, nogen har måske også følt sig forbigået, og andre undskyldt sig med, at de ikke har vidst noget om festen!

Det må da også have været en festdag, som hele byen har kunnet mærke. Alene at se og høre de mange flotte hestevogne rulle gennem den brolagte Vestergade og dreje ind i Freys hotel gård må have været en oplevelse. Jeg kan næsten høre den klingende lyd af hesteskoene mod brostenene: klik-klak, klik klak. Og da flere af gæsterne fra byen er kommet spadserende har der rigtig været gang i gadespejlene!

At det har været eftertragtet at deltage, er der bevis på: Først modtager fuldmægtig Munk følgende:

Orehoved 2/2-91

Med tak for Deres ærede indbydelse beklager jeg meget ikke at kunne tage Del i den påtænkte Festivitet, idet de for tiden herskende vanskelige Overfartsforhold og Ureglmæssigheder i toggangen umuliggør min fraværelse på stationen, selv for en kortere tid.

Ærbødigst C. Fold

Og dagen efter:

Orehoved d. 3/2-91

Hr. Fuldmægtig Munk, Stubbekøbing.

En i dag indtruffen tilfældig Omstændighed muliggør, at jeg kan forlade Stationen på Søndag og da jeg gerne tager Del i det adviserede Bal og Diner, beder jeg Dem have den Godhed at annullere mit Brev af i går og velvilligst reservere mig Plads til mig og min Hustru såvel til Dineren som til Ballet.

Håbende De undskylder den voldte Uleilighed tegner med særdeles agtelse

Ærbødigst

E. Fold

Også det efterfølgende fortæller i al korthed om stor interesse:

Hr. Herredsfuldmægtig Munk

Orenæs 2/2-91

Jeg vil så med disse par ord lade Dem vide, at vi tænker at komme 4 eller 5 her fra Orenæs til den omtalte Diner eller Soupe og Bal, om de vil være så venlig at tegne mig for så mange Pladser.

Med Højagtelse

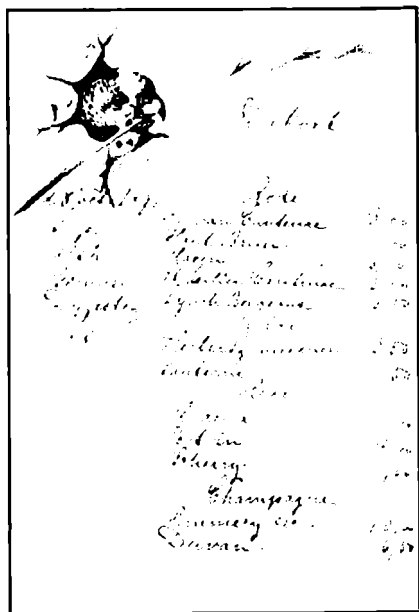
H. (eller F.) Wilhjelm.

I gården blev heste og vogne afleveret og nok også de store kørekapper, der er uundværlige i vinterkulden. Derefter skynder damerene sig til damegarderoben for at gøre sig i stand efter den kolde køretur. Også her er betjening, og når man er klar går alle til den pyntede sal, der er oplyst af levende lys og petroleumslamper; der er indkøbt 5½ pund lys = 3,85 kr. og petroleum for 1,86 kr.

Forinden har man fået udleveret balkort, cotillons og menukort, som alt sammen er indkøbt via telegram fra Ernst Boysens Kunsthandel i

København.

Af bordplan fremgår, at 83 har deltaget i middagen. Deltagerne har siddet i hestesko med de tre, der har indbudt til festen, ved hovedbordet, Reddelin, Scheel - i midten - og Munk, alle med damer. Til venstre for Munk sidder stamhusbesidder Grandjean og til højre for Reddelin købmand Boas.

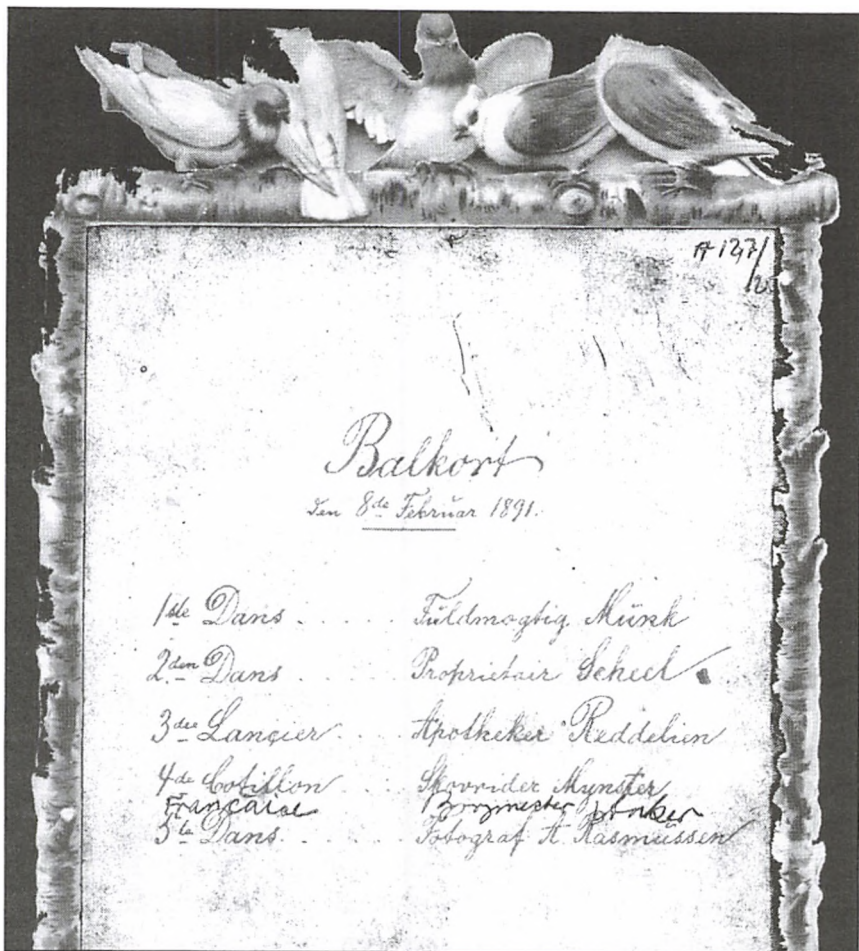
Menuen kender vi: den fremgår af det håndskrevet vinkort, dekoreret med en fugl, der bryder gennem et ark papir. Gæsterene har spist suppe, fisk, gemyse, dyresteg og is. Dertil har de kunnet vælge mellem 5 røde og 2 hvide vine. Af hedvine serveredes både Madeira, Portvin og Sherry.

Priserne varierer mellem 3, 3,50 og 4 kr. Endelig bydes der på to slags Champagne til henholdsvis 10 og 6,50 kr.

Under Middagen og Ballet spiller musikdirektør Christensen, orkestrets størrelse kender vi ikke, men udgiften hertil udgør mere end 1/3 af de samlede udgifter på 153 kr. Maden er holdt uden for regnskabet og afregnes direkte til hotelejer Keis. Fra regnskabet ved vi, at der er betalt for to ekstra kuverter, en til musikdirektøren og en til Huus, der tager mod vognene (hvad spiste musikkerne og garderobedamen?).

Det efterfølgende bal har adskilt sig fra nutidens ved dansenes art og ved brugen af balkort. De kort, der er indkøbt til festen er 6 x 10 cm, med en smal guldkant og en påtrykt sløjfe i rødt og hvidt. At dømme efter fru Scheels meget flotte kort, der er 18 x 30 cm, af stift karton og med udskårne duer på øverste kant, er det fortrinsvis de nærmest sid-

dende herre, der har bedt om de første traditionelle danse:

Af det indleverede materiale kan vi se, at der flere gange forud har været holdt lignende fester, bl.a. i 1875, 1877, 1881 og 1882. Da har indbyderne været andre, selv om enkelte er gengangere. Festerne er sikkert også forsat efter 1891, men da har Scheel nok ikke været blandt Arrangørerne, og vi har ingen dokumentation for det.

Fra borg til hytte. Om Marie Grubbe.

Jens Lose

Provst Jens Lose holdt i foråret et foredrag i Lokalhistorisk Forening om Marie Grubbe.

Marie Grubbes skæbne kan stadig fascinere, og vi synes, at denne omhyggelige beskrivelse af tiden og af en ualmindelig kvinde burde bevares, så med en lettere omskrivning har Jens Lose lavet sit foredrag om til en artikel til Årsskriftet.

Få skæbner har formået at fascinere eftertiden så meget som Marie Grubbes. Hun fødtes på samfundets top og endte sine dage på samfundets bund. Det er i sig selv ikke så usædvanligt, heller ikke i hendes samtid, hvorfra man kender andre lignende eksempler. Det usædvanlige ligger i, at hun selv har givet udtryk for, at hun befandt sig bedre som færgeskone i Grønsund end som adelsdame, gift ind i den kongelige familie.

Min interesse for Marie Grubbe blev vakt, da jeg som ny præst i Aastrup sogn stiftede bekendtskab med den mindsten i Grønsund, som er rejst på tomten efter Borrehuset, der blev udgravet i 1941 på foranledning af Jone og Aksel Petri, der ferierede i den gamle færggård i Grønsund. Mindstenen er på den ene side forsynet med en tekst fra operaen "Marie Grubbe" med musik af Ebbe Hammerik og libretto af Frederik Nygaard. Operaen blev uropført på Det kgl. Teater 17.maj 1940 med Else Brems i titelrollen.

De gengivne vers lyder:

I Danmarks rige der var engang

en frue elskovsombruset.

Nu nynner kvinden en solfaldssang

som kone i Borrehuset.

Har vanheld afmejet agerens korn
dog stråler alkærligheds stjerne
- og kalder fra kysten Gud Herrens horn
hun færger i fred mod det fjerne.

Teksten på den anden side lyder:

Her lå Borrehuset 1705 – 1731. Tomten udgravet 1941.

Marie Grubbes navn blev oprindeligt udeladt på foranledning af gartner Ebbesen på Næsgaard, fordi hun var en falden kvinde!

Det er dog kommet på stenen for få år siden på foranledning af Knud Petri, dels af praktiske grunde, dels fordi moralopfattelsen uomtvisteligt har ændret sig i løbet af de 60 år, der er gået.

Ved afsløringen i 1944.
Overpræsident, kam-
merherre J.Bülow taler

Kilderne til Marie Grubbes omtumlede liv er få. Den første er et bryllupsdigt skrevet på gyldent atlask. Dernæst er der dokumenterne i forbindelse med skilsmisseforhandlingerne. Endvidere findes der en optegnelse i fæsteprotokollen for domænegodset, hvor Søren Ladefoged nævnes som fæster af Borrehuset, samt dokumenter vedrørende de retssager, samme Søren var involveret i. Derudover er han nævnt som bidragsyder i fattighjælpsprotokollen for Aastrup sogn, og hun er nævnt i protokollen for Kildeblokken i Kippinge som modtager. Endelig omtales hun af Ludvig Holberg i hans 89.epistel.

Holberg må siges at være den egentlige årsag til, at Marie Grubbe ikke forsvinder i glemslens tåge. I sommeren 1711 flygter han som ung student ud af København, hvor den store byldepest hærger. Han sejler formentlig fra København til Grønsund, hvor han opholder sig en tid i Borrehuset hos Marie Grubbe, som fortæller ham sin livshistorie. I den 89. epistel omtaler Holberg to ”Selsomme Ægteskab, et af den gamle, og et af den nye Historie”. Det sidste er Marie Grubbes. Han skriver således:

”Et andet Eksempel af vor Tids Historie er udi en Høy-Adelig Dame, hvilken havde en uovervindelig Afsky for hendes første Ægtefælle, skjønt han blant alle Undersaatter var den fornemste og tilligemed den *galanteste* Herre udi Riget; og varede dette indtil paafulde Skilsmisse, da efter et nyt Ægteskab, som også havde et ulykkeligt Udfald, hun omsider tredje Gang begav sig udi Ægteskab med en gemeen *Matrods*; med hvilken, endskjønt han dagligen handlede ilde med hende, hun sagde, sig at leve langt meere fornøyet, end udi det første Ægteskab. Og haver jeg saadant hørt af hendes egen Mund, da jeg var i hendes hus, som var eved et færgested udi Falster, paa samme tiid da hendes mand var *arresteret* formedelst en Misgjerning”

Der er ingen tvivl om, at Holbergs omtale har inspireret senere forfattere til at tage historien om Marie Grubbe under behandling. De mest kendte er St.St.Blicher: ”Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog”,

H.C.Andersen: "Høns-Grethes Familie" og I.P.Jakobsen: "Fru Marie Grubbe".

Marie Grubbes familiebaggrund.

Hendes far, Erik Lauritsen Grubbe, var af gammel dansk adelslægt. Han blev født 1605 på Gammelgård på Lolland. Som ung gennemførte han den for unge adelsmænd obligatoriske dannelsesrejse, der førte ham til Tyskland, hvor han bl.a. læste jura. Om hendes mor ved man, at hun hed Maren Juul, og altså også var af gammel dansk adelslægt. Hun døde 16.august 1647. Erik Grubbe og Maren Juul blev gift i marts 1635. Samme år købte de Tjele 15 km nordøst for Viborg. 1636 udnævnes Erik Grubbe til lensmand på Århusgård af Christian 4. Familien bosatte sig på Havre-ballegård (det nuværende Marselisborg) p.g.a Århusgårds elendige forfatning. I ægteskabet fødtes 6 børn; 4 sønner, der alle døde som små, 2 udøbte, og 2 døtre, Anne Marie og Maren, kaldet Marie. Sidstnævnte antages at være født midt i 1640'erne.

Efter Maren Juuls død forestår Erik Grubbes niece, Anne Grubbe husholdningen et års tid, indtil hun arver gården Herlufstrup. Derefter er hans to døtre overladt til deres eget og tilfældige tjenestefolks mere eller mindre behagelige selskab.

Erik Grubbe, der åbenbart ikke befinder sig vel som enkemand, efterstræbte Elline, datter af bispens magister Morten. Der var den hage ved det, at Elline allerede var gift; men Erik Grubbe giver ikke sådan op. Foranlediget af fundet af liget af et nyfødt barn i Århus, anlægger han sag mod bispens enke Kirsten Doktors (manden var dr. theol.) og Ellines mand, magister Kristen Nielsen Bondesøn. De beskyldes for sammen at have fået og ombragt barnet. Sagen løb over flere år. Til sidst måtte Erik Grubbe selv møde for Herredagen (=Højesteret) 25.juni 1649, hvor han tabte sagen. Bisper-enken og hendes svigersøn frikendtes.

Oven på den historie blev Erik Grubbe forflyttet til Lundegård på Mors, hvor han var lensmand indtil 1651. Det år blev han pensioneret, da lenet pantsættes af kronen til Albret Baltser Berns fra Hamburg.

Pensionen udgjorde 600 rigsdaler, som udbetaltes hvert års 1.maj. Samme år flyttede han tilbage til Tjele. Han udvidede sit jordtilliggende ved køb af gården Trinderup 1656, Nørbækgård 1657 samt andre gårde og jordtilliggender til i alt 800 tdr. hartkorn.

På Tjele levede Erik Grubbe sammen med en kvinde af bondestanden, Ane Jensdatter, med hvem han fik datteren Anne, som han fik ophøjet i adelsstanden 1673. Denne datter blev gift med ritmester Frederik Ulrik Ulfeldt. Parret bosatte sig på Hammergård ved Horsens. Hun døde 1679.

Marie Grubbes storesøster Anne Marie blev gift to gange. Første gang 19.maj 1661 med Styge (Stig) Høeg til Gjorslev. Hans talent som landøkonom kan ikke have været stort. I hvert fald overtages Gjorslev af kreditorer i 1663. Formentlig på grund af gode forbindelser udnævnes Stig Høeg til Landsdommer på Lolland. Parret slår sig ned på Engestofte ved Maribo. Heller ikke her har Stig Høeg succes med sine forehavender. Han mister embedet 28.september 1670 på grund af misrøgt. Derefter drager han udenlands med sin svigerinde Marie Grubbe. Han kommer i tjeneste hos en kardinal i Rom og opholder sig derefter i Nijmegen. 2.november 1685 fragår sønnen Frederik Christian arv og gæld efter faderen.

Ane Marie Grubbe, som tvinges fra Engestofte af kreditorer, tager ophold på Binnitzegård på Lolland. 11.juni 1673 opnår hun skilsmisse på grund af Stig Høegs rømning.

Mindre end et år efter skilsmissen bliver hun gift med Jørgen Arenfeldt til Rugård ved Grenå. Med ham får hun 3 sønner og 1 datter. Anne Marie Grubbe dør ca. 1680, formentlig i barsels seng.

Jørgen Arenfeldt var en berygtet hekseforfølger i 1685-86. Derudover førte han mange processer mod naboer og Marie Grubbes anden mand, Palle Dyre. 1707 overdrages Rugård til sønnen Axel. 1717 dør Jørgen Arenfeldt på Rugård.

Marie Grubbe og Ulrik Frederik Gyldenløve.

Marie Grubbe blev gift første gang 16. december 1660 i København med Ulrik Frederik Gyldenløve. Det er ved denne lejlighed, at hun nævnes i det bryllupsdigt, der var trykt på gult atlask og formentlig affattet af Frederik III. Ulrik Frederik Gyldenløve var 22 år gammel ved brylluppet. Han var ”naturlig” søn af Frederik III, det vil sige født uden for ægteskab. Han blev opdraget hos sin mor Margrethe Pape i Holsten. Som medgift bragte Marie Grubbe sin mødrene arv på 12.000 rigsdaler ind i ægteskabet.

Ulrik Frederik Gyldenløve blev født i 1638. Som 19-årig fik han Udsten Kloster i Norge som len. Han udmærkede sig under svenskekrigene 1657-60 og udnævntes som belønning til oberst til hest ved livgarden og rigets jægermester. I forbindelse med brylluppet får han Kalø gods udlagt.

Ulrik Frederik Gyldenløve blev gift første gang 11. juni 1659 med Sofie Urne, der var datter af rigsmarsk Jørgen Urne. Vielsen foregik i hemmelighed, og blev aldrig anerkendt og derfor omstødt som ugyltig. Med Sofie Urne fik han 2 sønner. Nr. 2 blev født 3 uger før brylluppet med Marie Grubbe.

Efter brylluppet med Marie Grubbe bosatte parret sig dels i København dels på Beldringe Hovedgård 14 km nord for Vordingborg, da Gyldenløve var udnævnt til amtmand over Vordingborg len. 1661 indleder han en 2-årig udenlandsrejse. Vel hjemkommen udnævnes han i januar 1664 til civil statholder i Norge, det højeste embede i statens tjeneste. Parret rykker nu ind på Akershus ved Oslo. 1665 rejser de rundt i Norge og 1666 udnævnes Gyldenløve til kommanderende general, og har nu den uindskrænkede magt i Norge kun underlagt kongen selv.

1667 sender Gyldenløve Marie Grubbe hjem til Tjele, fordi han ønsker skilsmisse. I brev af juli 1670 forsøger Erik Grubbe at få den ny-

udnævnte konge, Christian V, til at pålægge Gyldenløve at tage hende tilbage. En kommission nedsættes til at undersøge forholdene. 6. oktober 1670 afgiver kommissionen en betænkning.

Af betænkningen fremgår det: 1) at Marie Grubbe skulle have haft et forhold til en franskmand Blanquefort; 2) at hun skulle have lagt an på Gyldenløves sekretær Joachim Lambert, der afslører hende i en afgiven udtalelse af 21. april 1667.

Lakajen Matthias Skaanlund omtaler i sin selvbiografi fra 1701 et forhold mellem Stig Høeg og Marie Grubbe som ikke nævnes i førnævnte betænkning. Han skriver: ”Gyldenløve og Styge Høeg de var helt gode venner, men Styge Høeg skal have haft lidt mere tilbøjelighed for Gyldenløves gemal, end han burde, og da hans højexelence kom under vejr hermed, skilte han sig straks ved hende, og Styge Høeg maatte forlade sin hustru og straks forføje sig af kongens riger og lande”

Erik Grubbe forsøgte gentagne gange at få Gyldenløve til at forlige sig med Marie Grubbe. Også hun forsøgte i begyndelsen at opnå forlig via breve bl.a. til dronning Sophie Amalie, som skulle påvirke Frederik III, som skulle påvirke Gyldenløve. I brevene forsøgte Marie Grubbe at bortforklare forholdet til Blanquefort. I 1668 opgav hun imidlertid forlig og skrev til Gyldenløve, *”at hun jo haffver forseet sig groffveligen imod det siette Budord, og forglemt atskillige gange den troeskab og pligt som hun var hendes Egteherre skyldig, saa at hun ved sit onde og u-erlige forhold haffver giffved hannom nochsom anledning og Ræt til at straffe hende med døden, og at hand haffver skenched hende liffvet aff pur lutter Naade.”* Af brevet fremgår det altså, at der var dødsstraf for utroskab. I samme brev lover hun at opgive navnet Gyldenløve, ligesom hun lover aldrig mere at påberåbe sig, at de har været gift.

I førømtalte betænkning af 6.oktober 1670 anbefales det kongen at ophæve ægteskabet. Derudover anbefaler betænkningen, at Gyldenløve uden betingelser kan indgå nyt ægteskab. Marie Grubbe bør – den

unge alder taget i betragtning – først kunne indgå ægteskab ”efter nogen tids forløb, og udi en anden *provintz* fraa hans *Exelence* Hr. statholder, og at da saadan Nyt Egteskab udi stilhed foruden al pragt og bram indgaaes.”

Christian V ophæver ægteskabet ved dom af 14.oktober 1670. Det til-lades parterne at indgå nye ægteskaber uden betingelser. Om medgiften, som ikke var uvæsentlig for Erik Grubbe, hedder det:

”Och hafuer fornæfnte Herr Stadtholder *Ulrich Friderick Guldenløwe* igen at gifue fru *Maria Grubbe*, effter egen tilbydelse, hvis hun af sine forældre udi gields brefue og Jordegøeds arffuet, och hannem bewiis-sligen tilbragt hafuer.” Der sigtes til den mødrene arv.

Efter at medgiften er udbetalt rejser Marie Grubbe udenlands med Stig Høeg. Ifølge et 20 år senere brev fra Erik Grubbe til Christian 5. af 14.august 1690 rømte Marie Grubbe hemmeligt fra København og medtog de 12.000 rigsdaler (=ca. 10 mill.kr.), som hun havde fået af Gyldenløve. Af samme brev fremgår det, at hun to år senere vendte hjem til Tjele og da næppe havde tøj til at klæde sig med.

Marie Grubbe og Palle Dyre.

1673 bliver Marie Grubbe gift for anden gang, denne gang med Palle Dyre søn af oberst Klaus Dyre til Sindinggård ved Holstebro. Som medgift bringer hun gårdene Trinderup og Nørbækgård ind i ægteska-bet. Parret bosætter sig på Trinderup, hvor de tilsyneladende lev-er et roligt liv. De skænker to messingstager til Nørbæk kirke 1678. 30.december 1684 forpagter de Tjele af Erik Grubbe, der da er 79 år gammel, og bosætter sig der. Den 2.maj 1685 opretter Erik Grubbe te-stamente til fordel for Marie, hvis søstre begge er døde. Testamentet godkendes af kongen 27.februar 1686. Det bliver dog anfægtet af An-ne Maries enkemand, Jørgen Arenfeldt, som får svigerfar til at skrive til Christian V, at han fortryder testamentet. Jørgen Arenfeldt anfører selv overfor kongen at 6 umyndige børn (hans egne 4 og Anne Grub-bes og Frederik Ulrik Ulfeldts 2) derved er blevet snydt for deres arv.

Det må have gjort indtryk på kongen, for han frasiger sig sin godkendelse 13.april 1689.

Samme dag nedsættes en kommission med det formål at forlige parterne. Undervejs klager Jørgen Arenfeldt til Christian V over Palle Dyres behandling af Erik Grubbe. Kongen pålægger i den anledning et kommissionsmedlem, Kristian Juel, at sørge for, at Erik Grubbe ikke lider nogen overlast.

Forlig indgås 29.oktober 1689. Erik Grubbes barndomshjem Gammelgård på Lolland afstås(formentlig til Jørgen Arenfeldt).Tjele, Bigum og Vinge gårde bortforpagtes(formentlig til Palle Dyre).

Palle Dyre fortrød imidlertid og en ny kommission nedsattes 8. marts 1690. I forbindelse med de processer han førte mod Erik Grubbe før og under den 2.kommissions nedsættelse fremkommer Søren Møllers navn for første gang. Han var da ladefoged på Tjele. Af vidneudsagene fremgår det, at Palle Dyre og Erik Grubbe gjorde, hvad de kunne, for at genere hinanden på Tjele.

I det tidligere nævnte brev af 14 .august 1690 søgte Erik Grubbe om kongens tilladelse til at gøre Marie Grubbe arveløs begrundet i hendes opførsel overfor Gyldenløve, hvem hun blev skilt fra på trods af Erik Grubbes formaninger og hendes udlandsrejse mod hans vilje. Dertil kom hendes livsførelse, som var værre end nogensinde til trods for at hun efter udlands-rejsen havde lovet bod og bedring. Som eksempel på hendes dårlige livsførelse nævnes: "Anno 1689 entholder hun sig fra hendes Hosbond Palle Dyre, lever uskikkelig med ham, som hele Landet snart er bevidst(bekendt), giver Attester imod hannem, og igjen Attester med hannem imod mig", men selvom "baade jeg og andre hendes Venner haver raadet hende til Skikkelighed imod hendes Mand og sin egen Ære at forekomme, haver hun udi dette, som udi alt andet, været mig en ulydig datter." Af brevet fremgår det endvidere: "Ja, jeg troer hendes egen Mand Palle Dyre nok skal give sin Erklæring, hvorledes hun sig imod ham haver forholdet udi deres værende Ægteskab."

Det kom han til, da kongen den 20. september 1690 beder ham om det. Allerede 10 dage senere, den 30. september, skriver Palle Dyre at ”Marie Grubbe ei skikker sig imod mig som en ærlig Ægte-Hustrue, jeg har dulgt det saalænge, og med Taalmodighed baaret det, fordi jeg ei ville gjøre min skam meere aabenbar”, ligesom det hedder: ”Vil Eders Kongelige Majestæt bevise mig den Naade og ophæve det Ægteskab, uden proces, bliver min Spot saa meget mindre”. Samme dag som Palle Dyres brev forelå påbyder Christian V en nærmere undersøgelse foranstaltet. Undersøgelsen foretages af stiftamtmand Mogens Scheel til Fussingø.

På Tjele bekræfter folkene Erik Grubbes anklager mod datteren. Om Marie Grubbes opførsel mod Palle Dyre indberetter Mogens Scheel i skrivelse af 6. november 1690: ”Den Sag, som nu meest omtales til hendes Disadvantage, er hendes Familiaritet med en ved navn Søren Ladefoged, som tiende på Tielle, imens hun der boede”. Søren Ladefoged er den samme som den Søren Sørensen Møller, der var kusk for Marie Grubbe og Palle Dyre på Trinderup. Han flyttede med til Tjele, og blev der udnævnt til ladefoged.

Mogens Scheel indberetter følgende to vidneudsagn: ”Den eene har været Fadebords Pige på Tielle mens Fru Marie Grubbe der boede, hun har sagt mig at Fruen havde en Maneer at jage Pigerne i deres Seng førend hun lagde sig selv, og saa sætte Kroge paa Døren for dennem, at de ei kunne komme ud, og at baade fornevnte Pige og hendes Medtienerinder saae tit ud af Vindverne (efterat de saa vare indelugte) at Søren Ladefoget kom over Gaarden og gik op til Fru Marie Grubbes Kammer, og lige saaledes saae de hannem gaae bort om Morgenen tilig, før end Krogen blev tagen fra deres Dør.”

”Den anden Pige, som har givet den beste Oplysning, tiener hende endnu; hun bekiender, at i Førstningen der hendes Frue kom til Beegsgaard, blev oft bemeldte Søren Ladefoget tit hos hende om Natten udi Stuen, og blev hun (Pigen) imidlertid udviist, som maatte sidde hele Natten i Kiøkkenet; Men siden brugte hun intet mere saa stor Præcaution, hun klædte sig af, og gik i Sæng i Søren Ladefogets Nærværelse,

som imidlertid laa paa en Kiste i Stuen hos hende, og saasart Lyset var slugt oh Pigen havde lagt sig i sin Seng, som var i samme Stue, hørte hun, at Ladefogeden lagde sig i Fruens Seng, uden at skamme sig for Pigen, som var der tilstædde.”

13. december 1690 nedsættes en kommission med henblik på ægtekabets opløsning. Kommissionen bestod af Mogens Scheel, biskoppen i Viborg, Søren Glud og provsten i Viborg Søren Sevel. Mogens Scheel fik særskilt besked på at tage Marie Grubbe i forvaring, indtil der faldt dom i sagen. Under en ransagning hos Søren Ladefogeds søster 16.februar finder man en jernbeslået kiste med forskellige effekter i som alle var gaver fra Marie Grubbe til Søren, og en anden kiste med sengetøj, duge, håndklæder og en del tøj til Marie Grubbe, hvilket tages som bevis på, at parret havde planlagt at stikke af sammen.

25. februar 1691 får Palle Dyre sognepræsten i Hornum og Snebum sogne, hvor Trinderup var beliggende, til at udstede attest på at han ”forholdt sig christeligen, ærligen og vel imod enhver”. En lignende attest udstedes dagen efter af sognepræsten i Tjele og Vinge sogne, Jens Jensen Paludan. 5. marts 1691 udtaler Hans Nichelsen fra Foulum på Middelsom-Lyngherreds ting ”at det hannem i al Guds Sandhed er bevidst det Velbyrdige Palle Dyre har været op Tielle ongefær 5 Aars Tid, og imidlertid forholdet sig ærlig, christelig og vel, saa han ikke med rette veed, at nogen sig over den gode Mand haver at besværgе, eller given Aarsag til det, som hans Frue Marie Grubbe beskyldes for.”. Tilsvarende skudsmål giver folkene på Trinderup Palle Dyre på Onsild Herredsting 7.marts 1691.

27. januar 1691 indstævnedes Palle Dyre, Søren Møller, Erik Grubbe og Marie Grubbe for retten i Viborg 12 .marts 1691. Palle Dyre mødte personligt. Søren udeblev, da han var flygtet fra Skanderborg arrest i november 1690. Erik Grubbe lod sig repræsentere ved Jørgen Arenfeldt. Marie Grubbe udeblev også, men indgav et skriftligt forsvar. Heri fremhæver hun, at Palle Dyres mening om forholdet mellem hende og Erik Grubbe er ham uvedkommende. Angående Palle Dyres klager over hende, beder hun om, at vidnernes ringe troværdighed må ta-

ges i betragtning. Forsvaret indskrænker sig i øvrigt til følgende: ”Hvo vil Ære vinde, bør Ære vove”.

Af forklaringerne under retsmødet fremgik det, at Marie Grubbe indledte forholdet til Søren i foråret 1689, samtidig med at stridighederne om Erik Grubbes testamente blussede op. Søren var samme år blevet udnævnt til ladefoged på Tjele. I følge et vidne havde han ”lige saa let Adgang til Fru Marie Grubbe som hendes Ægtemand, og hun elskede ham så højt, at en Hustrue kunne ikke elske sin Mand højere.”

På grund af folkenes drillerier går Søren amok i november 1689 og sårer fadeburspigen Anna Trinderup ved et skud. Marie Grubbe tog derefter ophold på Nørbækgård, hvor Søren, skønt han var på flugt, ofte opsøgte hende og blev natten over. Da han blev pågrebet og indsat i Skanderborg arrest, udtalte Marie Grubbe at ”hun vilde ønske, hun var skilt ved Palle Dyr, og havde Søren Ladefoget igien, han var saadan en kiøn og læt Karl, hun gad gjerne lugtet Tiære og Heste-Giøde, og der var ingen hun vilde heller have end hannem, om han end ikke havde meere end det han stod og gik udi.”

Marie Grubbe blev sat i husarrest på Tjele, hvor hun forsøgte at påvirke vidnerne op til retssagen. Således lovede hun en pige en kjole for at tie, og hun kaldte 2 dage før retssagen Jens Christensen Boyer, som havde delt kammer med Søren på Tjele, op til sig, for at bede ham om at tie.

Efter at vidneafhøringerne har fundet sted, slutter Palle Dyr med et mundtligt indlæg. Han fremhæver, 1) at hans klage til Christian V kun vedrører forholdet til Marie Grubbe; 2) at vidnerne var ærlige og uberygtede folk, hvoraf de fleste havde tjent Marie Grubbe; 3) at ”høiere Standspersoner end Vidnerne ere, haver hun i lang Tid ikke villet være i Omgjængelse med, hvorfor ei høiere Personer til Vidne om hendes onde Forhold kan udkræves. Han slutter sit indlæg med at begære dom.

Dommen falder 23. marts 1691. Af dommen fremgår det, ”at fornevnte Søren Ladefoget har havt Frihed til at begegne Fru Marie Grubbe med

Kys, Favntag og andet, som en ærbar Hustrue tillader ikke nogen fremmed Mandsperson, helst af så ulige Condition.” Dommens konklusion lyder: ”Saa bør det Ægteskab, som Velbyrdige Palle Dyre og Fru Marie Grubbe haver været imellem dem, at være opløst, og Palle Dyre at nyde sin frihed, efter Guds Forsyn, at træde til andet Ægteskab.”

Palle Dyre beholder medgiften, Trinderup og Nørbækgård. Han flytter hjem til sin Far på Sindinggård, som han arver 1693.

Marie Grubbe og Søren Møller.

5.maj 1691 løslades Marie Grubbe ved kongebrev af sin husarrest. Dette skete på Erik Grubbes forbøn. Tabet af medgiften samt datterens uregerlighed har sikkert virket stærkt motiverende på ham. Hun forlod Tjele og flakkede om med Søren. De ernærede sig bl.a. som markeds-gøglere (hun spiller på lire).

De blev viet i Holsten , da ingen af dem kunne indgå ægteskab i Danmark. For Marie Grubbes vedkommende var årsagen manglende tilladelse i forbindelse med skilsmissen. Søren kunne ikke, fordi han var eftersøgt. Efter vielsen opholdt de sig en tid i Holsten og København. Derefter tog de ophold på Møn, hvor Søren ernærede sig som tærsker hos generalløjtnant von Plessen, der var chef for hestgarden.

1699 starter den ”lille” nordiske krig. I august 1700 går Karl XII i land på Sjælland ved Humlebæk. Søren hverves til bådsmand og senere bliver kvartermester.

17.februar 1699 indberetter provsten i Stege, magister Morten Reenberg ulovlige ægteskaber til generalfiskal Rosenvinge. Marie Grubbe og Søren Møller omtales i indberetningen således: ”dend (ægtemand) hun nu haver *tracterer* hende ilde, og at hun i henseende til sin forrige tilstand lever til største beschemmelse baade for ulændige og indvaanere er aldt formegit bekendt”. I brev af 28.april 1701 beder biskoppen provsten kommentere en klage fra Søren Møller foranlediget af, at han

har nægtet at tage Søren til alters. Biskoppen giver provsten medhold. Af provstens svar til biskoppen fremgår at "hvis Høyere Hænder Vilde hielpe at denne forargelse blef afschaffed, kunne hun meged vel paa andre Stæder underholdes af det hende tilkommer, og dette Bekante *Scandalum* af skaffes." Der hentydes her til arven efter Erik Grubbe, som døde 27.april 1692. Han udstedte før sin død en lang række gældsbreve til Jørgen Arenfeldt, således at arven forringedes meget. Dette kan være årsagen til, at Marie Grubbe ikke nævnes i forbindelse med skiftet efter Erik Grubbe.

Tiden i Borrehuset.

25.august 1699 dør Christian 5. Hans dronning Charlotte Amalie overtager enkegodset på Lolland og Falster. 1705 lod hun Borrehuset opføre ved Grønsund som bolig for den brændefoged, der havde ansvaret for det brænde, som udskibedes herfra.

5.maj 1706 anføres i "Det falsterske Domænegods Protokol over Fæster, Lejermaal og Sagefald 1694-1709" at Søren Sørensen "antager det Huus, som er opsat ved Grønsunds Fergebroe". Søren var nu ikke alene brændefoged, men også færgemand. Han måtte føre rejsende over fra Falster til Møn mod forevisning af "Loulig Beviis og *Pass*". Efter flere års omtumlet tilladelse så det nu ud til at lykken ved enke-dronningens mellemkomst ville tilsmile parret, som nu økonomisk kom så godt med, at Søren i 1709 kunne bidrage med 2 mark til fattighjælp, hvilket fremgår af Mosbye Sogns Fattiges Bog 1709-11 (kaldet således fordi præstegården ligger i Moseby).

At de økonomiske forhold blev tålelige betød dog ikke en sorgløs tilværelse for Marie Grubbe. Den 10. oktober 1709 tilstår Dorthe Andersdatter på Falster Herredsting, at hun har løjet for præst og menighed, da hun stod åbenbar skrifte i Aastrup kirke, fordi "Søfren Søfrensen baade lochede og slog hende til at hun skulle udlæge en Baads karel ved Nafn Rasmus Nielsen" som far til det barn, hun havde født udenfor ægteskab. Dorthe Andersdatter var tjenestepige i Borrehuset på undfangelsestidspunktet. Søren udebliver fra retten og nægter at

aflægge ed med den begrundelse at Dorthé Andersdatter tidligere har vist sig at være løgnagtig. Dommen faldt den 21. november 1709 og gik Søren imod; af indberetning fra sognepræsten, Peder Jürgensen Stadager til stiftamtmand Lützwow fremgår det, at Søren Sørensen stod åbenbar skrifte i Aastrup kirke 3.søndag i advent 15. december 1709.

1709 starter Store nordiske krig. Ved Borrehuset opkastes og bemandedes en skanse. På samme tid køber Søren et svin af Lars Pedersen Foged i Ore, som denne uretmæssigt har taget til sig, da det var bortløbet fra Hans Krog i Særsløv. 1710 bemandedes skansen med folk fra Særsløv. De genkender svinet og vil levere det tilbage til rette ejermand. Dette forhindrede Søren, idet han påberåbte sig af have købt det af Lars Foged. Han blev nu hentet og erkendte at have solgt svinet til Søren, som forlangte købssummen på 2 sletdaler tilbage foruden 3 sletdaler for opfødningen. Yderligere skal der betales 4 sletdaler til Hans Krog. Søren beder Lars Foged sende bud til sin kone efter de 9 sletdaler, og lader ham bevogte af vagtmandskabet, indtil han ”har løst sig ud” af Søren hus.

Lars Foged betaler først kun 5 sletdaler. Efter trusler fra Søren betaler han dog de sidste 4, men må låne 1 sletdaler af Søren! Søren truer nu Lars Foged med, at svinet skal være hans, hvis Lars ikke har betalt sin gæld (1 sletdaler) næste dags middag, og tilbyder ham 1 sletdaler mere for at beholde svinet! Endelig forlanger han under trusler betaling for ½ pot brændevin og 2 kander øl, som er drukket under forhandlingerne.

Lars Foged anlagde sag mod Søren Sørensen som endte med forlig. 9.juli 1711 indstævnes Hans Krog for Falsters Herredsting for at have fjernet svinet fra ”Søren Sørensen borre mands Egel (svinesti)”.

Drabssagen.

28.maj 1711 er Søren Møller igen for Falster Herredsting, denne gang drabssigtet. Den 18.maj 1711 lå nogle skibe ved Grønsund for at laste brænde. Natten mellem 18. og 19.maj drak Søren tæt sammen med

skipperne Adrian Sibrandtsen og Pejter Palmsen fra Dragør og sidstnævntes søn, Ties Pejtersen. Hen på morgenen kommer far og søn op at skændes. Søren stopper dem ved at true med sin bøsse. Derefter kommer Søren og Ties Pejtersen i klammeri, hvorefter Søren forlader huset en time. Da Søren kommer tilbage, slår han Ties Pejtersen og Pejter Palmsen med en kæp. Frederik Jensen, der overnattede i Borrehuset, fordi han var med ved lastningen, lægger sig imellem og bliver derfor jaget ud af Søren. På vej ud ser han Søren støde Pejter Palmsen for brystet med kæppen. Han går ind igen og haler Søren ud i køkkenet. Søren forlader nu igen huset i en time.

Mens han er ude drikker han brændevin ombord hos skipper Jens Pedersen og udtaler imens, at ”EN schal faa en U-lykke inden Aften.” Derefter giver Søren sig til at måle brænde op sammen med Johan Jørgensen, til hvem han siger: ”de Andre der inde schal faa scham, ieg schal tage en i hver haand.”

Frederik Jensen ser nu Søren vende tilbage til Borrehuset og sætte sig sammen med Pejter Palmsen og Ties Pejtersen igen. Frederik Jensen forlader huset, men hører et skud og går ind igen. I døren møder han Søren, som siger: ”der ligger hand”, hvorefter han går med bøszen ned til færgebroen.

Inger Larsdatter, der var tjenestepige i Borrehuset, vidnede i retten, at Søren tog bøszen, da Frederik Jensen gik ud. Hun advarede Søren om, at bøszen var ladt, men Søren afviste hende. Hun fortalte endvidere, at bøszen faldt med løbet ned på Sørens arm og gik af. Skuddet ramte Pejter Palmsen, der faldt død om på bænken.

Ties Pejtersen vidnede, at Søren kom ind og satte sig og rystede på hovedet. derefter tog Søren bøszen, og stillede sig foran Pejter Palmsen og skød ham.

Da Søren er på vej til færgebroen råber Frederik Jensen skansevagten an, men ingen antaster Søren, som sejler over til Møn. Om formiddagen den 19. maj ser færgemanden på Møn, Hemming Christophersen, Søren fortøjer, hvorefter han ”gick gandske sagte med Bøszen under Armen, og Taarene stod ham i Øynene og ind i Fergegaarden”. Søren

siger til Hemming Christophersen: ”Gud bedre mig, ieg er kommen tiil Ulyke og skudt en Karl ihiel”. Hemming Christophersen beder Søren forsvinde, da han ikke tror ham. Det nægter Søren og går ind i færggården, hvor han får et krus øl. Her jamrer han over sin ulykke og beder Hemming Christophersen tage over til Marie Grubbe for at sondere terrænet. Da Søren omsider falder omkuld og i søvn undersøger Hemming Christophersen bøssen og konstaterer, at den har den fejl, at den går af, når hanen er halvt spændt.

Skansevagterne sendte nu bud efter en bror til prokurator Povl Sadolin, Hans Sadolin, som konstaterer at Pejter Palmsen ligger død i Borrehuset. Vidner bliver afhørt, og Hemming Christophersen kommer roende fra Møn og fortæller, hvor Søren er. Hans Sadolin og nogle vagter tager over for at hente Søren. Da han vækker Søren, der endnu ikke er ædru, siger denne grædende, da han har hørt, hvad han har gjort, at det ”gjorde ham undt for dend Mand, han hafde Elsket ham som hans Fader”. Søren frygter utvivlsomt for sit liv. Hans Sadolin beroliger ham og får ham med tilbage. På vejen over beklager Søren de dårlige forhold, Marie Grubbe nu vil komme i. Tilbage i Borrehuset tilbyder Søren, der mener, der er tale om en vådeskudsulykke, Ties Pejtersen forlig. Tilbudet afslås. I sin skuffelse udtaler Søren: ”hvad er du tient at du vil stræbe efter mit blod; det var en gammel Mand, hand skulle dog døe en gang.”

Da Søren lægges i jern skulle han ifølge 2 vidner have udtalt: ”Det var en gammel mand på 66 aar, han var ikke engang en fis værd”. Andre vidner benægter udtalelsen. 20.maj afholdes ligsyn i Borrehuset. Det konstateres at Pejter Palmsen, der nu er lagt i kiste, er død som følge at skuddet. 22 .maj holdes forhør i Borrehuset ledet af Hans Sadolin. Søren sættes i fængsel på Nykøbing Slot.

Sagen føres med prokurator Povl Sadolin som anklager og prokurator Niels Walther som forsvarer, beskikket af amtmanden, geheimeråd Lützow. Marie Grubbe havde dagen før det første retsmøde 28. maj 1711 bedt Lützow om at forsvare Søren. Sadolin fremhæver, at 1) Søren må have begået drabet med fortsæt, da han havde fremsat flere

trusler og ærekrænkende udtalelser overfor Pejter Palmsen, samt været i klammeri med denne; 2) der må ses bort fra Marie Grubbes og Inger Larsdatters vidneudsagn, da de henholdsvis var gift med og i tjeneste hos Søren.

Niels Walther byggede sit forsvar på 1) utilregnelighed på grund af druk; 2) de fleste vidner havde kun enkeltvis været til stede; (Danske lov 1.bog,13.kapitel,1.artikel foreskrev 2 personers overensstemmende vidneudsagn, for at noget kunne anses for bevist).

Retten lagde yderligere til grund, at Søren som ejer af bøssen måtte have vidst, at denne gik af med hanen på halvt.

3. september 1711 dømmes Søren for overlagt drab. Dommen lød: ”kiender for Rett at *Delinquenten* Søfren Søfrensen Møller bør for dette begangne drab paa Peter Palmsen fra Dragøe effter lovens 6te bogs 6te *Cap.* 1st *art.* miste sit lif ved hans hofvedes af huggelse med et Sverd, for hvilcken *Execution* Skarpretteren nyder efter kongl. Anordnede *taxt* af 12 *Martij* 1698. 10 Rdlr; og bør effter berørte lovens *Capit.* 3 *art.* hans halfve boes loed til hans kongl. May.t at være forfalden; og betalle saa vel *Executionen* som og *processens* omkostning, som er Anført til 6 Rdl, af hans godtz og formue saa vit kand være til strekkeliig; dog at ingen *Execution* her efter schee, førend denne dom først ved lands tinget vorder paa kiendt.”

Det var imens denne sag stod på, at Holberg besøgte Marie Grubbe i Borrehuset.

4. november 1711 kommer sagen for landstinget. Søren bekræfter de fleste vidneudsagn. Han benægter dog 1) i Jens Pedersens kahyt kort før drabet at have fremsat truslen om, at en skulle få en ulykke inden aften; 2)at kunne huske sine udtalelse, da han blev lagt i jern; 3) at have kendskab til, at bøssen var i uorden. Landstinget lader Søren aflægge ed på, at han ”Icke med fri Forsett eller af vreed Hue eller Had havde skiødt dend nu døde *Petter Palmsen* eller hafde nogen Tied Ringeste ond Tancke til ham eller til nogen med det Skud som var i Bøsen

hvor med Uløken skeede". 28. januar 1712 frifindes Søren for drab af landsretten. Han idømmes en bod på 40 lod sølv for "vådeskuddet".

Søren Møller forblev i forvaring på Nykøbing Slot, mens man ventede på at Frederik IV skulle stadfæste dommen eller sende den til højesteret. Hus- og ridefogeden på slottet, Jens Gymos, der var anklager for Ties Pejtersen ved landstinget, havde Søren i forvaring på slottet. Gymos beder i brev af 2. juni 1712 kancelliet fremskynde sagen, "for derwed at forekomme større Bekostninger baade med Fangens dagelig Underholding og Wagthold".

11. juni 1712 modtog stiftamtmand Lützow besked om, at indsende sagens akter, da den skal for højesteret. 4. august 1712 kommer sagen for. Et flertal af dommere er tilbøjelige til at følge landstingets dom, indtil en af dommerne fremfører, at Søren Møller tidligere havde "været berygtet for et Skarns Liv og Levnet". 6. august 1712 afsiges dommen: "At Hand burte straffis med Jern paa Holmen". Straffen fastsættes til 3 år.

19. august 1712 indsættes Søren på Bremerholm. 4. marts 1714 overføres han til Kronborg til fæstningsarbejde og dør formentlig der.

Marie Grubbes sidste år

Da Domæneprotokollen ophører 1709 vides det ikke om Marie Grubbe har overtaget fæstemålet efter Søren Møller. Først da Borrehuset brænder 1731 fremgår det af retsprotokollen at Christian Vendt er fæster. De mellemliggende år vides der intet sikkert om; men da enke-dronningen var Marie Grubbes velynder, og da det ikke fremgår at sognets fattigbog, at Marie Grubbe har modtaget hjælp herfra, må man formode, at hun har klaret sig alene i Borrehuset, eventuelt med fremmed hjælp.

27.marts 1714 dør enkedronning Charlotte Amalie. Dette har formentlig betydet en ændring af Marie Grubbes forhold. Hun modtager i hvert fald fra 1714-16 hjælp fra Kildeblokken i Kippinge. At hun intet har modtaget fra det sogn, hun boede i, skyldes først og fremmest, at man på grund af Store nordiske krig (1709-19) må opgive indsamling af fattighjælp i Aastrup sogn frem til 1723.

Kildeblokken, som Marie Grubbe modtog bidrag fra, var en indsamlings-bøsse til fattige, som valfartende til helligkilden ved Kippinge kirke lagde penge i. Den åbnedes hvert år Sankt Hansdag, og dens indhold blev fordelt mellem de fattige, som var til stede og som boede på Falster. Man må formode at Marie Grubbe, der på det tidspunkt har været ca. 70 år gammel, har gået de 20 km frem og tilbage, for at få sit bidrag. Af distributions-protokollen fremgår det, at Marie Grubbe modtog 2 rd. i 1714. Hun figurerer i protokollen indtil 1716. Disse tilførsler er det sidste skriftlige bevis på Marie Grubbes eksistens.

Af en anonym adelig slægtsbog fremgår det, at Marie Grubbe døde i juni 1718. Af Lucopidans adelige slægtsbog fremgår det, at "Marie Grubbe døde armelig og elendig in juli 1718". Oplysningen er tilføjet med samme håndskrift i begge bøger. Eftersom Marie Grubbe må have været i begyndelsen af 70'erne, hvad der var en høj alder på den tid, og eftersom Søren må antages at være død på Kronborg, må man formode at Marie Grubbe er død inden Sankt Hans dag 1717, eller, hvis optegnelserne i de adelige slægtsbøger er troværdige, har været for svag til at gå til Kippinge. Hvis Marie Grubbe har levet til 1718 har hun formentlig haft til huse i Borrehuset, da fattighuse ikke eksisterede dengang og uforsørgede uden fast tilholdssted derfor gik på omgang i sognet.

Der findes ingen optegnelser om, hvor Marie Grubbe ligger begravet, da der ikke findes sogneprotokoller for dette tidspunkt for Aastrup sogn. Af § 23 i forordningen om "fattiges begravelse og omkostningerne ved denne" fremgår det, at "Naar en fattig dør og ikke efterlader

sig saa meget, en Kiste kan koster for, bekostes det af sognets kasse. Bymændene skal omsonst kaste Graven og bære ham til Jorden; ere ikke saa mange paa det Sted, hvor han dør, da af næstliggende By. Til Præst og Degn eller for Jorden gives intet". Til trods for forordningens ordlyd er det vanskeligt at forestille sig, at der været råd til at fremskaffe en kiste, når al indsamling af fattighjælp var umulig.

Marie Grubbe kan derfor være begravet uden kiste på Aastrup kirkegård. Hun er ikke opført i kirkebogen for 1716-19. Dette kan skyldes, at sognepræsten Peder Stadager døde 15.februar 1717 efter længere tids svagelighed. Denne svagelighed medførte blandt andet, at kirkebøgerne ikke blev ført regelmæssigt. Den nye præst, Poul Poulsen Danchel, har kun indført kistebegravede i kirkebogen. Til gengæld har han givet en nøje beskrivelse af kisterne.

Det må derfor anses for sandsynligt, at Marie Grubbe døde i yderste fattigdom i tidsrummet mellem 1716-1718, samt at hun fik en anonym begravelse på Aastrup kirkegård. Hendes bevægelse fra samfundets top til samfundets bund er under alle omstændigheder bevidnet af bryllupsdigtet trykt på gul atlask og tilførslerne i fattighjælpsprotokollen i Kippinge.

”Mælke-Ellen” der blev ministerfrue

Birthe Bekholm, datter af tidligere bolig- og grønlandsminister Carl P. Jensen og hustru Ellen Jensen, der var født og opvokset i Stubbekøbing, har venligst sendt Arkivet fotos og oplysninger om sine forældre

Ellen Jensen blev født i Stubbekøbing 1907. Hendes forældre, Emma og Christian Hansen, boede på Karlsfeltvej i det sidste hus inden Vandtårnet. Faderen var mejerist og solgte mælk fra en hestevogn, så lille Ellen blev kaldt ”Mælke-Ellen”.

Nytårsaften 1921 døde moderen i barsels seng med barn nr. 9, som også døde. Ellen var da 14 år og den ældste af børneflokket, og hun har senere fortalt, at der blev lavet indsamling i byen, da der dengang ikke var nogen hjælp og slet ikke til enkemænd!. Nogen af de små børn kom til familie på Fyn og på Falster.

Som stor pige gjorde Ellen rent på skolen efter skoletid, og da hun mange år senere så i avisen, at det havde raslet ned med spanskrør, da man flyttede de faste skabe på Stubbekøbing skole, da den blev renoveret, fortalte hun, at mange af dem havde hun smidt over bag skabene, når hun fandt dem efter skoletid. Hun arbejdede også som gangpige på sygehuset, og der blev hun tilbudt stilling som sygeplejeelev, men da var hun blevet forlovet med Carl P. Jensen, som var flyttet til Stubbekøbing i 1920.

Carl blev blikkenslager i 1920 og kom umiddelbart efter til Stubbekøbing, hvor han fik arbejde på Hallengreens Gasmålerfabrik og hurtigt blev tillidsmand.

Her fandt han ud af at flere af hans kolleger ikke kunne læse eller reg-

ne, så han spurgte den daværende overlærer Brændeskov, om han måtte låne et klasseværelse om aftenen.

”Til hvad?”, spurgte Brændeskov, og han forklarede ham årsagen her-til. Carl P. Jensen fik tilladelsen og startede hermed landets første ikke faglige aftenskole. ”Der venter den mand en taburet”, skal Brændeskov senere have udtalt, hvilket også kom til at slå til.

Carl P. Jensen var født i 1906 og han og Ellen blev gift på Stubbekøbing Rådhus i 1929.

Med sit ægteskab med Carl fik Ellens liv en drejning, der kan kaldes noget af et eventyr. Carl gjorde hurtigt karriere indenfor det faglige system og fra at være formand for Socialdemokratisk Forening i Stubbekøbing 1929-1931 blev han medlem af Blikkenslagerforbundets hovedbestyrelse 1930-1943.

Ved hjemkomsten efter et møde i København i 1930, blev Carl P. Jensen modtaget ved færgen af partiforeningen og blev båret på skuldrene af kammeraterne gennem byen, for de havde indstillet ham som spidskandidat til det forestående kommunalvalg, men han måtte gøre dem opmærksom på, at han i henhold til valgbarhedsloven ikke var gammel nok (24 år) til at modtage valg. Valgretsalderen var på det tidspunkt 25 år.

I 1931 flyttede Gasmålerfabrikken – og det unge par – til Amager, hvor de fik en lejlighed i nærheden. Og nu gik det for alvor stærkt med Carl P. Jensens karriere:

1936 – 1943 Sekretær i Blikkenslagerforbundet

1943 – 1960 Sekretær i De Samvirkende Fagforbund

1953: Medlem af Folketinget

1960 – 1964 Boligminister

1964 – 1968 Grønlandsminister

Carl P. Jensen som boligminister

”Mælke-Ellen” , der måtte arbejde som rengøringsassistent både på skolen og hos en af byens fine fruer, kom selv til at færdes på de bonede gulve sammen med sin Carl. Hun havde bl.a. den oplevelse at deltage i prinsessebryllupperne.

Hos en af de ”fine fruer” i Stubbekøbing havde hun svar på rede hånd, da denne anførte, at hun ikke havde tørret støv af under lysedugen på bordet. ”Jo, det har jeg”, svarede Ellen, ”og jeg har endda lagt trådene på plads!” Fruen havde lagt

kulørte tråde under dugen for at kontrollere Ellens arbejde.

Da Carl P. Jensen døde i 1987 efter kun 6 ugers sygdom, satte Ellen sig hen i en stol, og der blev hun siddende. Hun var ikke på gaden og ville knap nok besøge sine børn. I julen 1994 kom hun på hospitalet med en hjerneblødning, men kom sig og levede i sit hjem helt til 1996, hvor hun døde den 5. September som 89-årig.

Et langt og eventyrligt liv var slut. Barndommen som ”Mælke-Ellen” i en børnerig familie i Stubbekøbing og senere som rengøringspige og husassistent gav ikke mange løfter om et liv med rejser og kongelige aftenselskaber som ministerfrue.

Generalens Lysthus

Svend O. Pedersen

Svend Ove Pedersen har i mange år interesseret sig for den lokale historie, hvilket også har udmøntet sig i flere bidrag til Årsskriftet gennem årene.

I år har han valgt at fortælle om Generalens Lysthus ved Tromnæs.

Generalens Lysthus ligger ved Tromnæs, 20 m fra Østersøen og er bygget i 1775 af generalmajor J. F. Classen.

Generalens Lysthus var oprindelig anlagt som et klassisk langtempel omgivet af en søjlehal, som det dengang var mode i rigmandskredse. I skovbunden ses endnu rækker af de store sten, der bar træsøjlerne.

Snart overvandt den engelske stil, som prægede haveanlægget dog den kolde classicisme, og lysthuset blev ændret til en lille stråttækt cottage, hvor træsøjlerne kun bærer taget over den lille forhal ved indgangen. Stuen er kvadratisk med en lav trækuppel, og i en række under kuplen er på træværket malet medailloner med hoveder af naturmennesker i rousseausk smag samt bladguirlander.

Over døren udtrykker en noget dunkel indskrift den hvile og ensomhed, huset skulle byde den besøgende – Wer Ruhe hat, der findt sie hier. I denne skikkelse er Generalens Lysthus bevaret. Dette lysthus blev hans yndlingsopholdssted til hans død i 1792.

I 1802, da den danske regering afslog det engelske tilbud om forbund, og Kronprinsen forlod København, rejste P. H. Classen til Corselitze for at være på de falsterske godser, hvor han ledede den 32 mands kystmilit, der skulle forhindre engelsk landgang ved Tromnæs.

Her ved lysthuset blev indrettet et vagthus og opført nogle jordvolde, hvor der ifølge "Det Classenske Fideicommis gennem 150 år" blev

anbragt ”en 4pundig Kanon, en dito Amusette, en 12 pundig for Fideicommissets regning, og jeg Conferenceraad Classen har givet 9 stkr. 1pundige Kanoner, alle af metal, laveterede, med Tilbehør og Amunition”.

Efter J. F. Classens død blev lysthuset ikke benyttet mere, men blev bare stående. Først under 2. Verdenskrig blev det til en turistattraktion. Her kom folk cyklende fra Nykøbing søndag eftermiddag for at gå i vandet, her kom folk kørende med hest og vogn.

Ca. 500 m. syd for lysthuset lå en lille ejendom på 6 tønder land, som var ejet af Det Classenske Fideicommis og var forpagtet ud til en køremand i skoven, Hans Frederik Andersen.

Hans Frederik Andersen og hans kone Jenny stod ved lysthuset hver søndag og bryggede kaffe, vel mest erstatning, og solgte desuden sodavand og lyst hvidtøl. Her kunne ligeledes købes ispinde og lidt erstatningsslik, og der var også i de første år lidt cigaretter at få, men kun i fem styks pakker. Der var opstillet lidt borde og bænke og bagtil i skoven et par gammeldags lokummer.

Badestranden blev benyttet flittigt, men så vidt vides blev lysthuset ikke brugt af kronprinsfamilien, da de boede på Corselitze under krigen. Greve Ahlefeldt-Laurvig, Bellinge, havde et badehus med badebro, der lå ca. 500 m. nordligere, og dette blev benyttet af kronprinsfamilien.

Prinsesse Margrethe var også med, og det fortælles, at hun forelskede sig i en kattekilling fra avlsgårdens hestestald, som hun fik lov at tage med hjem til Amalienborg. Den kunne dog ikke indordne sig under forholdene og blev sendt tilbage til Corselitze.

Der blev også holdt nogle udflugter fra skolerne i omegnen. Det foregik med hestekøretøjer, hvor der også kunne smutte et par ikke skole-søgende børn med, og da der kun var to lærere ved skolerne, blev børnene passet af de mødre, der var med. Det var gerne landmændene, der lagde køretøjer til.

Alle disse udflugter ebbede ganske langsomt ud efterhånden som folk blev selvkørende. I egen bil blev turene lagt længere væk fra hjemmet og omkring 1950 holdt serveringen ved lysthuset op.

Generalens Lysthus er dog stadig et mål for skovgæster, som stiller deres biler her og går tur langs stranden og tilbage igennem skoven vest for lysthuset, hvor man også finder begravelsespladsen, som general Classens fætter Michael Classen anlagde til sig og sin familie, da han i 1813 flyttede til Corselitze som medlem af direktionen og leder af Corselitzes drift. Hans søn Peter Hersleb Classen blev den sidste Classen på Corselitze.

Generalens lysthus ved Tromnæs

Kammagerens Datter, Nielsine i Bønned

Vibeke Ravn-Mortensen

Dameskrædderinde, roearbejderske, dukkeproducent og mor til 6. Det var Nielsine Larsen (1888-1985) i Bønned, Horbelev sogn. Ikke alene blev hun landskendt for sine dukker, men i høj grad en levende legende i sit lokale miljø.

Som ældste barn af kammagerens 10 børn i Listrup, var der ikke råd til uddannelse af børnene. Men Nielsine blev sit eget livs mager og formåede at hæve sig mentalt og socialt over sit oprindelige miljø - alene ved sin personligheds kraft og styrke.

Her er beretningen om kammagerens datter, bødkerens kone og Bønneds ukronede "First Lady".

Nielsine Astrid Antoinette blev født 1888 i Listrup som den ældste af kammager Niels Andersens 9 børn. Fra ganske lille måtte Nielsine hjælpe til i forretningen, der foruden kamme og skeer af horn også bestod af kaffeposer, strikkede strømper og blomsterfrø fra haven. Sammen med moderen vandrede hun fra dør til dør og solgte produkterne. Hendes barndom var således præget af slid og nøjsomhed, hvilket hun selv beskriver til Familie-Journalen i 1982:

"Jeg husker julen 1902. Bedstemor satte et stort fad med sand på bordet, deri stak hun så mange lys der kunne være. Julegaver fik vi ikke, og juletræ kendte vi ikke. Men vi fik da steg fra julegrisen og risengrød, som mor kogte, og pebernødder, brune kager og søsterkage med kaffe til, selvom det var noget tyndt "påskæk". Så spillede vi ludo og dam og kom tidligt i seng. Og det var så den jul!"

En ganske anden jul oplevede Nielsine på Bellinge hos greveparret Ahlefeldt-Laurvig i 1910, hvor hun passede greveparrets børn.

"...Der var juletræ, så fint og stort. Greven gik rundt og hilste på sine folk, som alle var med. Grevinden spillede klaver og vi gik rundt om

træet og sang til alle sammen, undtagen staldkarlen. Han ville ikke. Daglejerne var også med og far og mor. Alle fik en julegave overrakt af grevinden. Mor fik et spækkebræt skåret ud som en julegris, vi fik også her en pose med fine godter i.Jeg var lidt ked af det, da far og mor gik hjem, men et par dage efter fik jeg fri og travede i sneen den halve snes kilometer til mit hjem, hvor jeg fik mit livs første julegave. Det var en guldmønt, som min moster i København havde sendt mig”

Efter et par år på Bellinge, fik Nielsine lyst til at uddanne sig til syerske, eller dameskrædderinde, hvilket skulle få stor betydning i hendes liv. Hendes senere mand Lars Peder Larsen mødte hun også på Bellinge, han var da beskæftiget som ”banebisse” ved anlæggelsen af SNN-banen. Den 11-år ældre Lars Peder var født i Skjoltrup, Horbelev sogn og var uddannet bødker.

Den 15. Maj 1912 blev Nielsine gift med sin Lars Peder i Nr. Ørslev kirke. Det var et usædvanligt bryllup, idet også Nielsines søster Emilie blev gift samme dag i Nr. Ørslev og samtidig havde forældrene sølvbryllup. Alt var således lagt op til en festdag udover det almindelige – flaget ved kirken var hejst og alle glædede sig. Pludselig kom der ilbud fra sognefogeden fra Horreby med besked om, at flaget skulle sættes på halv stang. Kongen – Frederik VIII – var pludselig død i Hamburg. Man må formode, at brudgommen ikke havde svært ved at huske deres bryllupsdag siden hen!

Nielsine og Lars Peder slog sig ned i Bønned, hvor de købte huset Bønnedvej 33 i Horbelev sogn. Det var bygget i 1903 af en tømrer fra Meelse. Lars arbejdede som bødker og senere også med forskellige bijobs såsom skov- og daglejerarbejde. Efterhånden som børneflokken voksede måtte Nielsine også i gang med arbejde udenfor hjemmet. ”Fars løn var 2 kr. om dagen” fortæller sønnen Ejner, ”og når vi så var så mange børn, skulle der noget til”. Men Nielsine var heller ikke bleg for at tage fat. I interviewet til Familie.Journalen udtaler hun som 90-årig:

”Jeg har arbejdet altid. Jeg kan ikke undvære det. Jeg skal hele tiden have noget at foretage mig. Så er nerverne i ro. Og man falder heller ikke hen og begynder at tage begge strømper på samme ben.”

Nielsine og Lars Peder fik i alt 6 børn:

Ejner, født 1913 – Camma, født 1915 – Eva, født 1917, emigrerede til USA – Gothard, født 1918, døde som lille af Den spanske Syge – Hans Kristian, død som spæd – Marius født 1920, død 1981.

Nielsines glæde ved at bestille noget var der altså hårdt brug for. Og som sagt var hun ikke kræsen med arbejdets art. Sønnen Ejner fortæller (i 2000), at ”Mor både trak roer op hos bønderne, pyntede fruene – syede bl.a. brudekjoler – og passede børn”. Ja, Nielsine var sågar engang fødselshjælper hos en ung kone, hvor jordemoderen kom for sent. Men det altoverskyggende aspekt i Nielsines arbejdsliv var dog dukke-fremstillingen, som hun blev landskendt for. Nielsines dukker blev kendt via mund-til-mund-metoden. Det startede med at lærer Nora Andersen, Horbelev skole, bestilte 10-12 stykker, hvoraf nogle blev sendt til børnehjem på Sjælland, og så gik det slag i slag. Bestillingerne nærmest væltede ind til det lille hus i Bønved. Et særligt brev vakte nogen forundring i Nielsines hjem. Der var ingen navn på konvolutten, men derimod et foto af Nielsine samt stednavnet ”Moseby” anført herpå – men postmanden kendte jo godt adressaten! Nielsine måtte senere have en sekretær til alt skrivearbejdet. Det var Lissie – hjemmehjælper i Horbelev.

Dukkerne blev fremstillet af genbrugstøj, gamle klude ect. på følgende måde: Først blev kroppen fyldt med træuld og arme og ben fik fyld af gamle klude, så dukken var blød for børnene at føle på. Bagefter tages mål af dukken, tøjet syes på Nielsines gamle trædemaskine og hår og skæg laves af hår fra uldent for, og til sidst syes øjenbryn, øjne og mund. Også ”pøller” af gamle stofrester var Nielsine en mester i at lave.

Men det var **rejsen til Amerika**, der fik Nielsine til at brænde for patch-work. Den eneste gang jeg selv personligt har mødt Nielsine (i 1977) var det umuligt at dreje samtalen ind på andre spor end rejsen til

”Staaaaterne” som hun sagde. Sønnen Ejnar, der var med på turen, fortæller om rejsen, at den startede fra København med flyveren i april 1961. Målet for rejsen var Nielsines datter Eva, der var emigreret til USA i 1951 med mand og 3 børn. Flyet landede i Sønder Strøm i Grønland og derefter fortsattes til Los Angeles, flyskift til Seattle og videre til Takoma i staten Washington, hvor de blev afhentet af søsteren Eva og hendes mand Peder. De havde købt en farm på 2-300 tdr. land. På mit spørgsmål til Ejnar om det ikke var hårdt for Eva og Peder i starten at etablere sig i USA, svarede han benægtende: ”Nej, de klarede sig fint og gjorde sig uafhængige af farbroderen, der lånte dem penge. De havde 20 malkekøer, korn og roer. Senere etablerede de et mejeri”.

Nielsine med dukkerne, som hun også var i Amerikansk TV med.

Foto: Familie Journalen 1982

Ejner hjalp sin søster og svoger i landbruget under det 3 mdr. lange ophold, men Nielsine ”syede dukker i lange baner”, som Ejner fortæl-

ler. Hun var også i amerikansk TV med sine dukker, og så væltede bestillingerne ind igen. En af hendes dukker er kommet på museum i Ellensburg i Washington og hendes produkt nåede endda helt til Japan, Grønland, Sverige og Finland. Det var også under opholdet der, at Nielsine lærte patch-work, og det var lige noget for den fingersnilde kammagerdatter at kaste sig ud i. Nielsine var igen i ”Staaaaterne” i 1965; denne gang rejste hun alene i en alder af 76 år. Som en slags sikkerhed havde hun lavet et papskilt med skriften: ”Please help me, I am Scandinavian and do not speak English” (vær venlig at hjælpe mig, jeg er skandinav og taler ikke engelsk). Efter sigende skal Nielsine nærmest være blevet overfaldet af hjælpsomme mennesker i USA, da hun skulle skifte fly!

Udover sine rejser, arbejde og børnepasning var Nielsine og hendes mand engageret i politisk arbejde. Nielsines mand, Lars Peder, der arbejdede i skoven, skulle være medlem af en fagforening og senere gik han aktivt ind i socialdemokratiet.

De sociale uligheder i samfundet har vel også været medvirkende her til.

I mit interview med Ejner i december 2000 fortæller han om de polske roepiger:

Vibeke: ”Havde I nogen forbindelse med pigerne i polakkasernen overfor Jer?”

Ejner: ”Ikke ret meget. Der var lige en af dem, hun var blevet gravid og skulle føde og Marie Skrædder hun opdagede det – der lå pigen og jamrede og lå der selv, de andre var i roerne. Så gik Marie Skrædder til mor og spurgte, om hun ikke ville gå med, for der var noget galt i polakkasernen, og da de kom derhen, fødte hun”.

Ejner husker desværre ikke, hvad der skete med pigen og barnet. ”Vi tog os sommetider af dem, for vi synes, der blev gjort uret imod dem. Bønderne betalte penge for at have roepigerne, men pigerne selv fik ikke meget løn; mor kritiserede bønderne for den måde de behandlede dem på.”

Ejners udtalelse om Nielsines frimodighed overfor de mere velstillede er meget karakteristisk for hende. Hun holdt ikke sine meninger tilbage med noget som helst overfor nogen som helst! Alligevel respekterede alle den stovte kone, der ikke lod sig kue, ej heller af dem, hun tjente sit brød hos. En dag var Nielsine på arbejde hos Stine og Hans Ravn, der var oppe i årene og boede på gården som aftægtsfolk. Hans skulle lige ”prøve” sin ligskjorte. ”Jamen Hans dog” siger Nielsine ”den er alt for lang, lad mig tage den med hjem og sy den op for dig”! Det morede man sig meget over i begge familier!.

Hvad man derimod ikke fandt så morsomt var Hans Ravns indstilling til de små i samfundet. Da der skulle være valg til sognerådet i Horbelev, fik ko-røgterens Hans Pedersen og Marie Peters køreledighed med Hans Ravn, men SOCIALDEMOKRATEN Andreasen var der ikke plads til i bilen; de skulle ikke organisere sig eller tro, de havde rettigheder.

På hjemmefronten var der også nok at se til. Så da Ejner var 11 år blev han sat i pleje hos Anna Johnsen i Søle. Det var ikke usædvanligt i fattige familier dengang. Her var Ejner til han ”kom ud og tjene bønder” efter konfirmationen.

På mit spørgsmål til Ejner om hans forældre dog aldrig overvejede at udvandre til bedre kår i USA som så mange i familien, svarer han: ”Ja, min plejemors bror Peter havde været i Amerika i 40 år og opfordrede far og mor til at udvandre, men mor nænnede det ikke. Min mormor, hun græd, da de skulle rejse, så mor nænnede det ikke.” Nielsines 3 brødre var tidligere emigreret og derfor ville Nielsine ikke give moderen flere tab. I stedet for tog hun sig smukt af sine gamle forældre, der boede hos hende og Lars Peder i Bønved fra 1946 til deres død - i 1946 og 1951.

Huset på Bønvedvej 33 var ellers ikke bygget til at huse flere familier. Med kun 2 stuer og 1 loftkammer blev der trængsel.

I alle mine undersøgelser om familien Larsen, Bønnetvej 33, er Nielsine det dominerende islæt. Det er yderst sjældent, at sønnen Ejner nævner faderen, og mennesker, der har kendt familien, taler kun om

Nielsine. Da Nielsine og Ejner tager til USA i 1961 på besøg hos datteren Eva, er Lars Peder heller ikke med. Ejner ved ikke hvorfor. En lille historie om den mere anonyme fader siger både noget om Lars Peders karakter og om gårdejer Ottar Palle, Bønned:

Nielsine og Lars Peder er til høstfest hos gårdejer Palle. Værten går rundt med snapsen og på spørgsmålet om Lars Peder vil have en dram mere, kan han ikke bestemme sig. Palle har ikke tålmod til at nøde og går straks videre til næste gæst. Lars Peder må undvære.

Ved det efterfølgende høstgilde året efter gentager seancen sig. ”Vil du have en dram mere, Lars Peder” spørger værten, men denne gang har Lars Peder lært Lektien: Med største beslutsomhed råber han: ”**JA TAK!!**”

Der er vel ingen tvivl om at Nielsine var ret ”pladskrævende” med sin stærke psyke, og hendes ægte mand Lars Peder har vel befundet sig godt hermed. De holdt guldbryllup i 1962, men allerede 2 år efter døde Lars Peder. I artiklen fra Familie-Journalen i 1982 udtaler Nielsine om sin afdøde mand: ”Han døde ligeså roligt og fredeligt, da han var 87. Og jeg har ikke savnet ham, fordi jeg altid har været fuldt optaget og haft for travlt til at have sorger og bekymringer”. Det kan umiddelbart lyde lidt hårdt og ufølsomt, men skal vel snarere betragtes som et udslag af Nielsines enorme arbejdsevne højt op i årene, og alle hendes aktiviteter har vel været et udtryk for et slags sorgarbejde i de senere år.

Sønnen Ejner overtog huset på Bønnetvej omkring 1970 og Nielsine var så heldig ikke at skulle leve sine sidste år alene. Hun fortsatte med sine mange aktiviteter højt op i årene og nægtede at lade sig kue af de skrøbeligheder, der følger med høj alder. Sin hverdag skildrer hun i omtalte artikel fra Familie-Journalen, da hun var 90 år:

”Jeg står nu ikke så tidligt op, som jeg har gjort. Først ved 6-tiden. Så koger jeg havregrød og laver en tår kaffe (på brændekomfur). Den stimulerer, og så kan jeg gå i gang med at sy dukker. Bagefter sover jeg til middag med katten i skødet. Senere læser jeg lidt i Familie-Journalen eller snakker med mine naboersker, Johanne og Jenny. Om

aftenen efter TV-avisen bliver jeg søvning og går i seng, hvis der ikke er en dyrefilm. Jeg lever én dag ad gangen og er glad for hver ny, jeg får. Syg har jeg aldrig været, jo brækket et ben og en arm, men det er jo ikke at være syg. Og jeg er beredt til at dø. Jeg frygter det ikke, for jeg tror på Gud og at jeg kommer op til Vorherre, når jeg dør.

. . . . Jeg taler med Vorherre hver dag og takker for alt det gode, der hænder mig. Og jeg beder hver dag for mine 4 børn, børnebørn og oldebørn og tipoldebørnene. Ellers ønsker jeg mig intet andet end at der stadig vil komme nogen og snakke lidt med mig, og at jeg må sove ind, sådan lige så stille uden at skulle sige farvel.”

Nielsine som 94-årig.

Fotoøraferet i 1982 af Familie Journalen

kasse sat på en træpæl. Ved nærmere eftersyn kunne man læse teksten ”US-mail” på metalboksen. Der er vist første gang en sådan hverdags-ting som en postkasse er set i en falstersk landsby. Nielsines besøg i

Den sidste tid, da hun var 98 år, tilbragte Nielsine på Plejehjemmet i Horbelev. Det plejehjem hvor hun for øvrigt tidligere havde arbejdet i 14 år. Det der gjorde mest indtryk på Nielsine, hvad plejehjemmet angik, var al den varme – ”selv ude på gangen er her varme”, sagde hun til datteren Camma.

Udenfor huset på Bønvedvej stod i mange år en mærkelig aflang metal-

USA betød meget for hende. Hendes tanker kredsede naturligt om datteren og familien i USA, ligesom hun havde forbindelse til sine mange niecer og nevøer, som hun korresponderede med lige til det sidste. Også hendes syarbejder bar præg af Amerika med forskelligt patch-work, som var en efterspurgt vare.

Når man ser billeder af Nielsine, beundrer man det smukke karakterfulde ansigt og den stovte attitude, der lyser ud af hendes fine ansigt. Var der måske en glemt eller gemt grund til, at hun også var døbt ANTOINETTE? Associationen til den franske dronning MARIE ANTOINETTE har længe luret i min bevidsthed, siden jeg traf Nielsine i 1977. Men datteren Camma bemærker, at dette navn ikke var usædvanligt på Nielsines forældres tid. Alligevel har tanken om en forbindelse til forne tiders adelsslægt pirret min fantasi, så måske har det fine ædle ansigt alligevel rødder i en fordums adelsslægt. Men det er jo en helt anden historie!

Køremand i Østerskoven.

Dengang det var med heste.

Knud Ambus

Hans Ambus fik i 1942 arbejde som køremand i Østerskoven og familien flyttede til den idylliske ejendom ved indkørslen til skoven lidt syd for Næsgård.

Sønnen Knud Ambus fortæller her, hvordan en køremand arbejder i 1940'erne. I dag er arbejdet overtaget af skoventreprenører med store maskiner.

Fra den første april 1942 blev min far Hans Ambus, tildelt rollen som køremand og forpagter på "Hjortelund" ved Næs Skovled pr. Stubbe-købing. Han havde i forvejen i flere sæsoner arbejdet i Østerskoven, så han var kendt med forholdene, med skovfoged og skovrider, og de kendte også ham. Det var med en hvis portion stolthed, at han blev foretrukket blandt en lille flok ansøgere. Deriblandt et par andre skovarbejdere, som ikke helt kunne skjule deres misundelse, da stillingen gav mulighed for en lidt bedre økonomisk tilværelse. Forpagtningen af jorden til ejendommen var der nu ikke megen grund til at glæde sig over; der var kun ca. 12 tdl., noget ret umuligt mosejord og noget lige så umuligt klægt lerjord. Senere omkring 1947 blev der lagt noget tidligere fæstejord til, så det tilsammen blev til ca. 25 tdr.

I vinteren 1941-42 boede vi på Hestehoved batteri i et tredje lodshus, der lå lidt nord for skansen. Et hus som nogle år senere blev revet ned, og hvor nogle af materialerne blev genanvendt til opførelse af huset ved Moseby Skovled. Vinteren var meget streng det år, med megen frost og sne, og det blev sent forår. Så sent som første april, da vi skulle flytte ud til skovledet, måtte far skovle sne væk fra vejsporet, som førte hen til huset. Selvom det ellers var et par store arbejdsheste, far havde fået anskaffet, så magtede de overhovedet ikke at trække vognen igennem. Snedriverne var endnu over en halv meter tykke og

meget hårde og faste.

Vognen var en arbejdsvogn, som han havde lånt på Næsgård. Smeden i Åstrup, der ellers stod for fremstillingen af den noget specielle køremandsvogn med gummihjul, kunne ikke nå at lave den færdig, med det korte varsel det var blevet til.

Hvilke opgaver var det så, en køremand skulle løse i de tider?

Han fik tildelt et eller to arbejdshold og skulle sørge for, at de fik kørt det brændte til fast vej, som skulle sælges til private husholdninger. Det vil sige, at man kørte ind på det område i skoven, hvor arbejderne havde lagt brændet af de forskellige sorteringer i dynger, og læssede det på vognen, som hestene magtede at trække, og det var nogle gange ikke ret meget, fordi der var mange store og små sumphuller, og der kunne godt være langt til fast vej. Dengang var der heller ikke ret mange af de spor, som går ind imellem de forskellige afdelinger, der var blevet grusbelagte. Linerne, som de bliver kaldt og benævnt.

Køremanden skulle også sørge for, at arbejderne fik flyttet deres læskur og værktøj til et andet område, når det var påkrævet.

Alle liner i Østerskoven har et navn. Det er betydelig nemmere at finde rundt i skoven, når man har lært disse navne og udtryk at kende.

Hvis det var en fugtig sæson, hvad det tit var, forsøgte man at få lavet sig et hjulspor, som man så fulgte den ene gang efter den anden, når man kørte ind eller ud af området. Nemmest var det, når det var tørt, eller når det hele var bundfrosset. Så læssede man bare alt det på vognen, som kunne hænge på den, normalt omkring 3½ - 4 m.

Når vi så kom ud til den faste vej, hvor brændet skulle læsses af, skulle man passe på at læsse de forskellige sorteringer af i hver sin dyng. I en stribe var der knuder, i en anden var der knippel, i en tredje fagot og hvad det ellers hed alt sammen. Vi skulle så læsse det af på en sådan måde, at arbejderne uden for meget besvær kunne stille brændet ind i vejrabatten. Før arbejderne begyndte opstillingen af brændet, bankede de en stribe træstave i jorden, sådan at brændet kom til at stå i en eller

to rummeter. Det kunne nogle gange være besværligt for andre vejfarende at komme forbi en sådan vejstrækning, når køremanden næsten måtte beslaglægge det ene hjulspor til det brænde, som han læssede af, for at der kunne blive plads nok til arbejderne at bevæge sig på.

Køremanden skulle så samtidige passe på, at det, han læssede af, fik en højde på ca. en meter, så der ikke blev ret meget at flytte rundt med, når arbejderne havde stillet brændet ind til siden. Jeg fandt ud af at lave en lille akkord med arbejderne, således at jeg stillede brændet op, samtidige med at jeg kørte brændet ud. Både arbejder og køremand blev aflønnet efter det antal rm. der var stillet op, og der skulle gerne være ryddet helt op til den sidste dag i måneden.

Køremand Karl Rasmussen i gang med at køre brænde til fast vej

Dengang var det lønningsdag den 6. i hver måned, en dag man så meget frem til. Så kom skovfogeden med pengene, kontanter i en lille kraftig gul kuvert. Han havde en liste med, hvorpå man kvitterede for modtagelsen. Her kunne man så samtidig se, hvad de andre arbejdere og køremænd havde tjent i den foregående måned, ikke altid med lige

stor tilfredshed.

En køremands dag begyndte som regel med at fodre hestene på stalden, rense møget ud og strigle dem en smugle. Ja - og selvfølgelig sørge for at de fik vand, inden man kørte ud. Skulle man være væk hele dagen, skulle der også sørges for, at der var mindst to muleposer til hver hest, en til frokost ved nitiden og en til middag ved tolvtiden. Nogle gange også lidt ekstra i en sæk til at hælde i muleposen midt på eftermiddagen, i det hele taget skulle en køremand sørge godt for sine heste. Påse at de hele tiden var i form, også hvad angik sko. Nogle gange var man altså nød til at afsætte tid til nye hestesko hos smeden.

Mange gange under krigen og de følgende år, var det meget besværligt at holde hjulene gående på vognen; det var ikke til at skaffe nyt gummi, hverken dæk eller slanger. Det var absolut ingen spøg at punktere i de tider, det var lap på lap. I nogle tilfælde kunne man klare det selv, men måtte næsten lige så tit op til smeden for at få det ordnet. Det var ikke altid man lige havde et andet hjul at sætte på. Der kunne godt gå megen tid til spilde med først at læsse af og siden læsse på igen, grundet punktering.

Hvad var der så i muleposerne?

Først og fremmest hakkelse og et par fodersukkerroer, plus noget valset havre og lidt andet godt. Men også her var besværligheder, da næsten alt var rationeret under krigen og et stykke tid derefter. Selv hestenes foder var rationeret. Man havde afleveringspligt på det korn man høstede, men kunne som i vores tilfælde blive tildelt noget andet foder til hestene. Jeg har flere gange været sendt ned hos gdr. Georg Strange ved Åstrup Stræde, for at hente rationeringsmærker til hestefoder. Jeg husker ikke, om det var hvert kvartal eller om det var hvert halvår. Vi kunne så købe noget havre- eller hvedekliid samt noget melasse. Vi hældte det hele ud i en stor dyng, og blandede noget valset havre sammen med det. Der var afsat et bestemt antal kg. pr. hest pr. dag.

Roerne skulle være rensed grundigt for jord, hestenes tarmsystem tåler

ikke jord. Hakkelsen er halm, gerne havrehalm, skåret i korte stykker, vel på ca. 3-4 cm. længde, på en hakkelsemaskine. Det var en af de opgaver som min broder og jeg blev beordret til at have klaret, inden vores far kom hjem til fyraften. En af os drejede rundt på svinghjulet, imens den anden lagde halmen i maskinen. Nogle gange var det ikke blevet klaret, så måtte en af os med vores far op på loftet over hestestalden, i halvmørke, ved en cykellygtes skær og få det klaret. På "Hjortelund" kom der først elinstallation i 1947. Indtil da måtte vi klare os med petroleumslygter, men de var jo selvfølgelig alt for risikable at have med på et halmloft.

Hvilken opgaver var der ellers for en køremand?

Ud over at køre brænde til fast vej, skulle man også køre gavntræ til Hesnæs Savværk, og det kunne ind imellem godt være nogle ret store og tunge klodser. På savværket blev dette træ anvendt til stave til smørdritler. Senere, da drittelproduktionen ophørte, blev gavntræet anvendt til møbler og parketgulv.

Vi kørte, som før nævnt, med ca. 4 rm. af gangen. Ude fra den nordlige ende, kunne vi i bedste fald nå ned til savværket 3 gange på en dag. Nogle dage kun to gange. Her blev selvfølgelig afregnet efter hvor mange gange kilometer, man kørte.

Man kunne også blive sat til at køre kævler, enten til savværket eller ned til Hesnæs havn, hvorfra de så med skib blev sejlet til et andet savværk. Dog ikke finerkævlerne. De blev kørt til et sted, hvor vognmand Sølvhøjs folk med kævlebil kunne få fat på dem. Nogle blev kørt til Næs Skovled, andre til Moseby Skovled, andre igen til Rundingen. Rundingen er det sted, hvor vejen fra Moseby til Hestehoved fyr krydser den bagerste vej.

Til kørsel med kævler var det nødvendigt med en vogn, som var indrettet til formålet. Den skulle kunne gøres lang, når det var påkrævet. Det kan ikke nytte at komme med en vogn på 3 meters længde, hvis kævlen er 10 m.

Til at læsse kævlerne på vognen skulle man bruge det, vi kaldte en

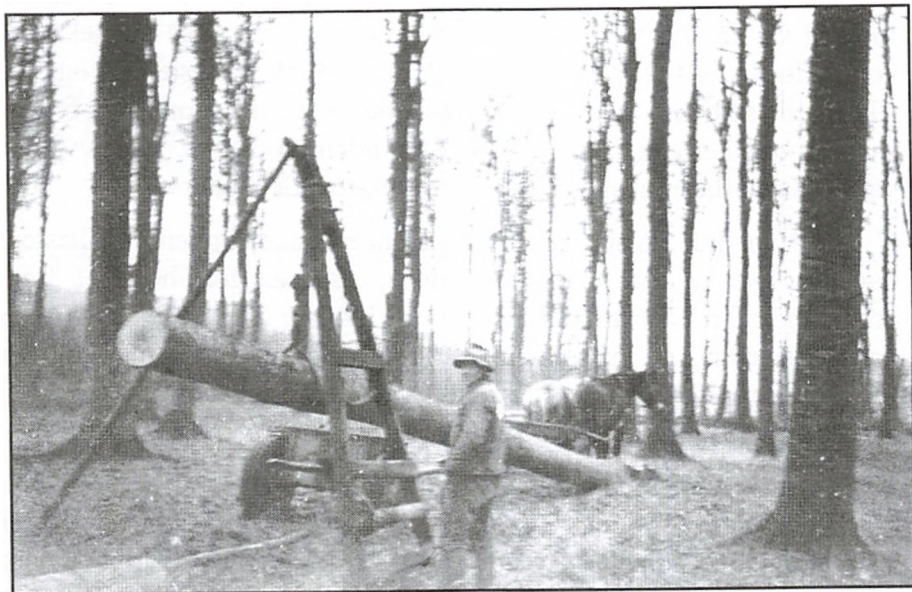
skovkran. Det var to svære planker på ca. 5 gange 12 cm., som var sammentømret på den måde, at de løb sammen for oven omkring et hoved, mens de for neden ligesom skrævede med en god meters afstand. Herpå var der så i en halv meters højde monteret et stykke runddrejet træ på ca. 12 cm. tykkelse, hvorom man vikiede en stålwire ved hjælp af en jernstang, der blev stukket ind i nogle huller, som var boret i rundholdten. Med jernstangen tvang man rundholdten en kvart omgang i hvert tag. På rullen, som rundholdten blev kaldt, var monteret en tandkrans og en løs pal, som modvirkede at rullen løb tilbage. Stålwiren gik fra rullen op over et hjul i kranhovedet, ned over vognen, igennem en taljeblok og op til kranhovedet igen.

På taljeblokken var der en krog, på krogen hængte man en kævlesaks. Saksen kunne så hapse fat i kævlen. På den anden side af vognen, blev der rejst et støtteben, op imod kranhovedet. Det var som regel en kraftig granlægte. Man skulle nogle gange være noget af en artist for at stille dette tunge monstrum op. Det skulle jo stå så solidt, at det ikke væltede, og alligevel så man kunne få læsset den ene ende af kævlen op på vognen. Her var det rart, at man havde et spand heste, som man kunne stole på blev stående stille, der hvor man ville have det, og ikke pludselig begyndte at flytte vognen. Her var det også nødvendigt, at vognen var således indrettet, at kæpstokkene både kunne tages af, mens man læssede, og igen kunne placeres helt ind til kævlen, uanset om man skulle køre med en kævle eller flere. Kæpstokkene skulle altid kunne flyttes, så der hele tiden var styr på læsset. Når der så var læsset, det man kunne have med, skulle det hele bindes forsvarligt sammen med svære jernkæder.

Aflæsning blev foretaget med hjælp af en kraftig og dertil egnet donkraft. Her skulle man påse, at kævlen slap både forvogn og bagvogn samtidig, for ellers kunne det godt give nogen ravage på køretøjet.

Engang imellem kunne man være uheldig og få en sådan dag helt ødelagt. Hvis man f.eks. havde læsset en stor kævle og hestene gik raskt til og bagvognen så pludselig ramte en stød eller noget andet jordfast, så kunne det godt give sådan et stød og vrid i vognen, at langvognen knækkede. Langvognen eller langvejlen, hvad man nu

kalder den, var den træstang som forbandt forvogn og bagvogn. I denne trævanger var boret huller, hvori man satte en svær jernbolt på det sted, hvor det passede med den længde, man havde brug for.

Hans Ambus i færd med at læsse en kævle. Her ser man tydeligt skovkranens funktion. Man tvang kævlen helt ind under vognen ved med jernstangen at tvinge støttebenet lidt længere væk fra vognen.

Resten af langvognen ragede bare bagud. Det kunne give megen forsinkelse når den knækkede. Ikke alene skulle man hen og læsse af, men man skulle så også hen og finde et nyt træ til at lave en ny langvogn af. Gerne en ung ask, som havde en tilpas højde og tykkelse. Den blev hugget flad på over og underside, og der blev så boret huller med ca. en halv meters afstand. Først da kunne man læsse igen og komme videre.

Kørte man svellekævler til savværket var vognen meget kort, idet disse kævler kun var 2,6 m. lange. Her læssede man så i højden så meget,

som kranen kunne nå til, eller så meget vognen, kunne rumme. Her kørte man ikke hen til hver enkelt kævle, når man skulle læsse, undtagen hvis de var meget tykke. Normalt slæbte man nogle stykker frem, så de lå pænt ved siden af hinanden på et sted, hvor der var plant og god plads at arbejde på, og her læssede man flere kævler på en gang. Her var det rart, når det var rigtig vinter, så man kunne bruge slæde, for den var ikke lige så høj som vognen. Var det små svellekævler kunne der ligge fire stk. i bunden, dernæst 3 stk. i næste lag, og så 2 stk. og til sidst en. I alt 10 stk. Med slæde var det intet problem for hestene at trække læsset, det gled næsten uden modstand. På savværket var der fast aflæsningsplads med dertil indrettede kraner.

Hvis det var lidt tøvejr, så klampede sneen under hovene, så hestene havde besvær med at gå. Sommetider måtte man gøre holdt og finde en hammer frem for at banke de værste klodser af. Ligeledes hvis der var is på vejene, så måtte man hele tiden sørge for, at brodderne var intakte. Dem kan man selv skifte, hvis de bliver slidte; de er dog nemmest at holde, når skoene er nye.

Hver årstid havde sine gøremål. I foråret, hvor der blev plantet og sat nyt hegn, måtte vi rundt på de forskellige afdelinger med små planter. Planterne måtte endelig ikke udtørre, men skulle hele tiden være dækket til på rødderne. Når vi kom frem til det stykke, hvor de skulle plantes, måtte vi først grave en rende til at sætte planterne ned i og derefter dække den nederste del til igen med jord. Vi havde gerne en arbejder med rundt på den slags ture. Det var tit rigtig mange planter, det drejede sig om. Ikke bare i hundredvis, men i tusindvis. Derefter skulle der køres hegnsmaterialer rundt, da der blev sat hegn omkring det meste af de nyplantede områder. Da skulle vi først rundt og læsse materialerne. Det kunne f.eks. være fra en afdeling, hvor der var taget noget gammelt hegn op. Der skulle bruges meterhøjt hønsenet eller det noget sværere dyrehegn - hegnspæle – strammetråde – granlægter til hjørnestivere og skåret lægter til låger samt rævepæle. Skåret lægter og rævepæle måtte vi ned omkring savværket og hente. Rævepælene brugtes til at holde den nederste strammetråd og hegnet fast ned til jorden, så ikke harene kunne krybe under hegnet.

Først på sommeren skulle vi bl.a. køre bark. Dengang blev barken skovlet af de unge egetræer i forårstiden, når safterne steg. Denne bark skulle så samles sammen og køres til bestemte steder, hvor der var opsat stativer til at tørre barken på. Den tørrede bark blev solgt til brug for udvinding af garvesyre.

En overgang var der også en del pukkellarbejde med at køre granlægger til vej. Det kunne være nogle u håndterlige størrelser. For små til at blive læsset med kran, men for store til at man ene mand rigtig kunne magte dem. Man var nød til kun at læsse en ende af gangen. Irriterende var det, når man lige havde fået lagt den tunge ende op på forvognen og så var i gang med at læsse topenden op på bagvognen, ja så smut, så røg den tunge ende ned igen. Der kunne godt være besværlige stunder ind imellem.

Vognmand Sølvhøjs folk har læsset kævler ved Rundingen

Af større opgaver husker jeg, at vi engang blev sat til at køre en skibskøl til fast vej, den skulle lægges ved Rundingen. Det var en bø-

gekævla på 22 m. længde. Vi skulle bruge alle fire heste, to korte vogne, samt to skovkraner for hver ende. Den vejede nok omkring seks tons. Vi måtte til Hesnæs, ned hos køremand L. P. Andersen og låne en drejeskammel til den bagerste vogn, så de kunne køre i hver sin retning uden at vælte. Køre lige ud kunne vi sagtens. Problemet var, at når vi skulle dreje om et skarpt hjørne, hvor der samtidig var en grøft eller træer, som stod i vejen, så skulle forvognen køre i en retning, mens bagvognen kørte i en anden retning.

Far kørte forreste spand, jeg forsøgte så at manøvrere den bagerste vogn med mine heste og nogle lange jernkæder. Vi fik den ud, uden uheld. Men det var spændene, mens det stod på. Det havde været gjort før, men hvor det så har været to andre køremænd, som hjalp hinanden. Havde det været i dag, så havde man bare spændt en traktor for og slæbt den ud.

Af sommeropgaver var der ikke så mange; de fleste år brugte vi mange dage på at køre grus op fra stranden. Det var for det meste ved ”Store Abildvig”. Det var næsten det eneste sted, hvor det kunne lade sig gøre og hvor der var noget at komme efter. På den øvrige strækning til Hesnæs er der jo høje skrænter. Jeg undres i dag over, at det har kunnet lade sig gøre, når jeg ser, hvordan forholdene ser ud i dag. Det er ret meget havet har ædt af terrænet siden da.

Vi sorterede materialerne lidt. Noget grus var så fint, at det kunne bruges til at lappe huller på skovvejene med. Andet, noget grovere, blev anvendt til at udbedre nogle af de bundløse liner med.

I løbet af året skulle køremanden, som nu i min fars tilfælde, også have tid til at passe landbruget. Der var jo også opgaver, der skulle passes til bestemte tider.

Fra november 1943 til november 1947 var jeg ude at tjene bønder, men så havde min far så meget arbejde, at han mente, at der var arbejde til mig også, i første omgang med et enspænderkøretøj. Jeg skulle hovedsagelig køre stødbrænde til vej. Fra den tid mindes jeg en episode: Det var dengang, der var tyske flygtninge på Abilvig feriekoloni. Derfra var der 4-5 unge mænd, der kom forbi det område, hvor jeg var

i gang med at køre stødbrænde til fast vej. Jeg kunne heller ikke dengang tale tysk, men fandt da ud af, de gerne ville hjælpe mig. Det var vinter og koldt, og de havde da tydeligvis ingen vanter at tage på, men de bankede næverne med kuskeslag, og vi fik ret hurtigt noget læsset både af og på igen. Spørgsmålet var så, hvordan de havde tænkt sig, at jeg skulle aflønne dem. Jeg fandt dog ud af, at det var lige meget med alt andet, bare de kunne få noget at spise. Jeg havde godt nok madpakke med, men dele med så mange kunne jeg ikke.

Havde det kun været en enkelt, kunne jeg godt have undværet lidt, men nej - så mange var der ikke til. Så jeg måtte bede dem holde op og forsvinde. Min mor, som klarede husholdningen der hjemme, gjorde mig det også klart, at det kunne der ikke blive til. Vi havde nok i at skaffe det nødvendige til os selv.

Det var ikke så længe, jeg kørte med kun een hest. For vognmand Emil Sølvhøj i Stubbekøbing havde en skovvogn og et spand heste, han gerne ville sælge til far. Noget han havde brugt til at køre tørv med. Sølvhøj havde en overgang selv været køremand i Hesnæs, så han vidste godt, hvad det drejede sig om. De fik handlet og jeg kom til at køre med "Klaus" og "Jeppe". Et par vakse fyre, som var kendt af de fleste beboere i Stubbekøbing og omegn.

Navnlig Jeppe var frisk. Havde man haft to af hans kaliber, havde det været helt forrygende. Klaus var lidt tungere i det, men han måtte bare med, når Jeppe fandt ud af, at nu var det ved at være fyraften. Nu skulle vi altså bare hjemad. Jeppe kunne ikke lide lyden af, når et hjul punkterede. Engang imellem drillede jeg ham og sagde lyden med munden, altså piiiuvst, med tryk på. Så kom der fart over feltet. Ellers kom vi da rigtigt godt ud af det med hinanden. Hvis jeg f.eks., når jeg om morgenen havde spændt for, så spurgte, om han ville have kartofler, så begyndte han at stå og skrabe i jorden med højre forben. Ja,- så måtte jeg da ind i laden og hente et par kartofler til dem hver. Ligesådan, når det var søndag eller anden fridag, og alle fire heste skulle ud til vandtruget på gårdspladsen, så havde jeg ikke nødtigt at have langt tøjler på Jeppe, han fulgte bare med. Af og til fik han lyst til en lille løbetur op i skoven, bag ved ejendommen og sådan rigtig sparke bagud

og slå nogle ordentlige skraldprutter. Det skete der ikke noget ved, ikke om så han fik Klaus med. De kom selv ind på plads i stalden, når de havde rørt sig nok.

Det samme gjorde sig gældende, når det var sommer og de gik på græs om natten. Hvis jeg var sikker på at ledet var lukket op til den fold, hvor de skulle være, så kunne jeg bare slippe dem løs, så løb de selv de 3-400 m. ned igennem skoven, og jeg kunne bare cykle bag efter og lukke for dem. Somme tider havde de dårligt nok tid til at vente, til jeg fik seletøjet af dem.

I den tid, hvor jeg kørte med Klaus og Jeppe, kom vi ellers en gang imellem noget omkring. Far påtog sig flere opgaver, også uden for skoven. Vi var nogle gange helt ovre forbi Falkerslev og Virket, ovre i Hannenov skov efter grantømmer til Moseby savværk. Vi kørte til Stubbekøbing med granlægter og grantømmer. Vi kørte bl.a. også alt tømmeret til Gdr. Ove Lejres gård i Næs, da den blev genopført efter brand. Først træet ned til Hesnæs savværk og så igen der fra ned til Næs.

Ud over at arbejde i skoven deltog vi jo også i landbruget året rundt. Der var forårsarbejdet, og der var høsten, som skulle køres hjem. Om efteråret roer af forskellige slags, der skulle bjærges. Mange gange måtte vi en tur til Stubbekøbing for at få malet korn og valset havre hos L.M.A.F. Vi havde ikke selv noget mølleri før op imod 1950.

Tider skifter jo, og mekaniseringen vandt frem. Det blev ved den tid, at jeg mente, vi også skulle til at køre med traktor. Det var vidst nok i efteråret 1951. Jeg måtte selv trække Klaus og Jeppe ud til Stubbekøbing station og læsse dem i en af banens kreaturvogne. Det er en af de sværeste ture, jeg har haft. Bare kun at have hovedtøj med på tilbagevejen og vel vidende, at de blev kørt til et eller andet slagteri for at blive aflivet. Jeg husker, at jeg købte en pose pærer på tovet, og delte den imellem dem til afsked.

Det var betingelserne. Nye tider, nye skikke. Der var ingen andre at sælge dem til. Der er sikkert mange mænd landet over, der har haft en lige så kedelig dag.

Far foresatte med at køre med heste, han var ikke så meget for ”det nymodens skidt”

Det var min broder Erik og mig, der skiftevis var traktorfører. Mest ham. Det var jo også ham, som i 1970 overtog forpagtningen, og blev ved den i 28 år, ligesom vores far. Indtil april 1998, hvor stillingen blev nedlagt. I 56 år stod der Ambus på adressen ved ”Hjortelund”.

Hjortelund

Inddæmning af Grønsund Nor

Frits V. Larsen

Frits V. Larsen, der er pensioneret skovfoged, bruger en del af sit otium på at forske i Corselitzes arkiv, hvilket har resulteret i mange gode artikler i årenes løb.

I år har Skovfoged Larsen skrevet om udtørringen af Noret ved Næsgaard, der skete i en periode, hvor man mange steder i landet arbejdede på at skabe mere landbrugsjord ved inddæmning af lavvandede arealer eller opdyrkning af f.eks. hedejord.

På nogle af billeder af det første Næsgaard ser man tydeligt i baggrunden Grønsund Nor, inden dette blev inddæmnet.

Nævnte nor, som var en ca. to km. lang vig mellem Søborg og Næs jorder, havde en dybde fra en halv til godt en meter og et areal på ca. 190 tdr. land.

Allerede i 1818 ønskede den daværende direktør, generalmajor J. Haxthausen, en sagkyndig vurdering af rentabiliteten ved at inddæmme dette areal med en nødvendig 750 m lang dæmning.

Af forskellige grunde blev sagen henlagt, men i 1840erne optoges tanken atter, og major Dreyer opfordredes til at undersøge, om opgaven kunne løses, og i så fald fremkomme med et brugbart forslag.

Syv år senere fremsendte majoren sit forslag om inddæmning og udtørring af noret ved at bygge en dæmning 5½ fod over daglig vande og gennem en landkanal lede oplandsvandet uden om inddæmningen, og derefter udpumpe dette ved hjælp af vandsnegle trukket af to vindmøller.

Forslagets gennemførelse, mente han, ville beløbe sig til 15.862 rbd.

Sagen fik lov til at hvile indtil 1853, hvor direktionen anmodede oberstløjtnant Arenholtz om at udtale sig om nævnte forslag. Han godkendte i det væsentligste forslaget dog med den ændring, at han foreslog en fast dampmaskine som kraftkilde i stedet for den ene vindmølle, og yderligere tvivlede han på, at det nævnte prisoverslag kunne holde.

Efter direktionens beslutning startede man arbejdet i 1854, og året efter var dæmningen bygget og vandet udpumpet.

Man påbegyndte nu udgravning af grøfter og kanaler, men først i begyndelsen af 1860'erne var arbejdet så langt fremme, at de første arealer kunne besås med græs, men udbyttet fandtes for ringe efter jordens bonitet.

Først efter flere års arbejde med uddybning af grøfter for opnåelse af en bedre afvanding og udluftning af jorden samt anlæg af et nyt pumpeværk i 1871, lykkedes det endelig i 1872 at se en fortrinlig havre vokse på arealet.

Da der flere gange havde været truende højvande, var dæmningen i 1865 forhøjet med en halv fod, men det hjalp ikke så meget, da den ved den store stormflod den 13. november 1872 blev fuldstændig ødelagt, og det hele var nu som før 1854.

Der blev nu stillet forslag om, at den nye dæmning skulle være 8 fod over daglig vande, samt at den blev gjort stærkere, men dette kunne direktionen ikke gå med til, da man fandt det for dyrt.

Resultatet blev, at den nye dæmning blev opført lig den gamle, men allerede i 1874 gik denne ned ved et nyt kraftigt højvande.

Man gik nu med til, at den 8 fod høje og stærkere dæmning blev bygget, og man mente nu at være sikret mod højvandet, men allerede i 1883 brød højvandet under en storm igennem også dette dige.

Efter disse katastrofer blev der nu bygget en ny dæmning, der var 12 fod over daglig vande og bedre sikret end de tidligere dæmninger.

Siden 1883 har der ikke været brud på dæmningen, men under et højvande i januar 1905 var den stærkt truet på det midterste parti, hvor

bunden er meget blød, og her blev senere tilført fyld fra Borreknolden, og stenglaciset mod stranden blev ligeledes udbedret.

Trods afbrydelser ved disse gennembrud var det i Noret lykkedes at skabe en sådan kultur, at både kløver og græs voksede godt.

Af Næsgaards jorder er det ikke alene Noret, der må beskyttes mod oversvømmelser. Også de østre arealer, der ligger mellem Næs jorder og Grønsund, må sikres af lange dæmninger.

Langs markernes østre side dannes dæmningen af landevejen, der fører til Grønsund Færggård, og herfra og til Borreknolden langs markernes nordre side er opført den ca. 600 m lange "lille dæmning".

Hvornår disse to dæmninger er opført, kan der ikke oplyses noget om, men de er utvivlsomt meget gamle.

Under stormfloden i 1872 skete der også her stor skade, idet lange strækninger af begge dæmninger blev skyllet bort.

Efter den følgende istandsættelse stod dæmningerne nogenlunde uskadte indtil det før nævnte nytårshøjvande i 1905, hvor den voldsomme nordøstenstorm tvang vandet over landevejen, som blev revet væk på et langt stykke fra Skovboledet og nord på til ud for Lollikeengen.

Også den lille dæmning blev raseret af højvandet, så vandet satte ind både fra øst og nord, og i løbet af et par timer var ikke alene de østre marker, men også de tilgrænsende jorder, i alt ca. 200 tdr. land sat under vand.

Denne katastrofe viste, at det blev nødvendigt at sikre også disse arealer bedre mod oversvømmelser, hvilket medførte, at landevejen af amtet blev gjort en meter højere end tidligere og på en flere hundrede meter lang strækning ud mod stranden forsynet med et glacis af betonplader.

Den lille dæmning blev af Næsgaard genopført højere og stærkere, og tillige blev der på dæmningens udvendige side nedrammet flere rækker pæle, som skulle samle sand og tang.

Man regnede nu med, at især arealerne bag landevejen var sikrede mod nye oversvømmelser. Men allerede det følgende år kom der nogle voldsomme efterårsstorme med højvande, som medførte, at bølgerne begyndte at udhule betonglaciset, så en del af pladerne gik itu.

Amtet opsatte derefter langs landevejens østre side fra Skovboledet og ca. 50 m mod nord en ca. 1 m høj betonmur, der skulle bryde bølgerne og hindre, at disse skyllede op på landevejen.

Det gik nu godt indtil 1913. Men mellem jul og nytår dette år kom der en storm med så voldsomt højvande, at Næsgaards dæmning syd for Skovboledet blev skyllet væk, hvorved en del af den bagved liggende mark blev sat under vand.

Ligeledes åd højvandet sig nu ind under den betonsikrede landevej, og kun det, at vandet begyndte at falde, forhindrede, at de østre arealer igen blev oversvømmet.

Faren var nu overstået for denne gang.

Følgerne af dette sidste højvande betød dog, at Næsgaards dæmning blev forhøjet, samt at amtet sikrede vejen ved bl.a., at der vinkelret på denne ud i stranden som høfder blev nedrammet kraftige nåletræs-stammer med den hensigt, at der på denne måde kunne samles tang og sand.

Siden 1913 har disse arealer ikke været alvorligt truet af højvande, men Næsgaards dæmning er i de forløbne år flere gange gjort højere og stærkere, sidste gang i 1983-84, hvor hele dæmningen blev udbygget og forstærket med stensætning.

Også den "lille dæmning" er forstærket efter de sidste års storme og højvande.

En del af de østre jorder ligger lige som Noret under daglig vande, og om det ikke er så meget, betød det dog, at en del af disse, som Bredsøenge, især i vinterhalvåret var oversvømmede.

Afvandingen herfra skete i mange år gennem en sluse ved Borreknolden på den måde, at slusen åbnede sig ved lavvande, så vandet kunne løbe ud og lukkede sig ved højvande.

Denne afvanding var utilfredsstillende, så i en årrække fra 1877 til 1910 var det almindeligt, at en del af vandet blev ledt ind i Noret om foråret, når pumperne her kunne magte at udpumpe mere end vandet fra dette.

Da pumpestationen i Noret blev bygget, var det ikke tænkt på, at den også skulle tage vandet fra de østre arealer. For bedre at kunne beherske afvandingen i såvel Nor som i omtalte arealer, opstilledes i 1910 en stor vindmotor med en vindrose på 35 fod i diameter, som alt efter vindforholdene kunne trække en eller to vandsnegle.

Der gik nu en årrække, hvor der på de østre arealer blev dyrket især rug, havre, kartofler, frøroer, kløver og græs, men efterhånden tilstoppedes drænledningerne med okker og sand på grund af det ringe fald, og det blev nødvendigt at dyrke et større areal med græs.

I Noret var det også galt, idet det trods bygningen af vindmotoren kneb med at udpumpe vandet både fra dette og de østre arealer, når der faldt megen nedbør. Dette medførte, at hvidkløveren og de gode græsser fik dårlige vilkår, hvorimod især mosebunken bredte sig og dannede store tuer.

At en bedre afvanding var nødvendig, sås tydeligt, og selv om det ville blive dyrt, fik det direktionens tilslutning, hvorefter man henvendte sig til Hedeselskabet for at få afvandingsarbejdet foretaget på bedste måde.

Herfra blev fremsendt flere forslag, og man valgte det, hvor det blev foreslået, at der blev bygget en ny og større pumpestation nær Borreknolden og at denne blev forsynet med to hollandske skruepumper. Disse pumper drives stadig af hver sin 10 hk. Titan elektromotor og har hver en beregnet ydeevne af 100 l pr. sekund.

Hertil kom så uddybning af kanalerne m.m. alt i alt en beregnet udgift på 70.000 kr., en sum som næsten kom til at passe.

Pumpestationen var færdig i efteråret 1929, og der blev nu taget fat på at uddybe kanalerne med mellem en halv og trekvart meter. En del af kanalerne blev rørlagt.

Efter dette arbejde samt yderligere dræning, kalkning m.m. voksede såvel hvidkløver som de gode kulturgræsser fortrinligt i Noret, og i en lang årrække græssede kvægbesætningen både her og på de østre arealer.

Gennem årene er der dyrket havre, vinterhvede, vårhvede, hestebønner, sennep, kålroer, kartofler og andet i Noret. Nu er en del af arealet som bekendt udlagt til skydebane.

Kilde: Corselitze godsarkiv m.m.

Fra Arkivet

Karin Suhr Rasmussen

Som altid har der været fuldt op at gøre med at registrere nye indleveringer og besvare spørgsmål fra slægtsforskere, husejere eller folk, der er interesserede i at få noget at vide om egnens historie.

Det er inspirerende og spændende at få de mange spørgsmål, og det er dejligt, at så mange er blevet opmærksomme på mulighederne for at bruge arkivet. Meget glade er vi naturligvis også for de mange afleveringer, der kommer til arkivet.

I efteråret havde vi en udstilling om præstegårdene i kommunen, og der kom heldigvis mange og så den.

Museerne og arkiverne i Storstrøms amt har i år fokuseret på temaet "Alle tiders vand". I den forbindelse har de lokalhistoriske arkivers konsulent i Storstrøms Amt, Heidi Pfeffer, lavet en "udstilling" på Internettet om helligkilder. Man kan finde den på www.lasa.dk.

Fra Stubbekøbing kommune er der beskrivelser og fortællinger om helligkilderne i Sønder Alslev, Horbelev og Sønder Kirkeby.

I forbindelse med temaet om vand har Falsters Minder en udstilling om Falsters købstæders vandforsyning, og dermed også om Stubbekøbing. Den del, der vedrører Stubbekøbing, vil blive vist her i begyndelsen af det nye år, hvor vi samtidig vil prøve at vise noget om vandforsyningen i de mindre byer i kommunen.

Det er også temaet vand, vi har brugt til vores billedserie i år, hvor vi viser nogle eksempler på bybrønde, vandværker m.m.

De nye billeder er fotograferet af Aage Fisker, der som sædvanlig har været parat til at bruge tid og kræfter på at hjælpe os.

I december 2000 døde Knud Rasmussen, Horbelev. Doktor Rasmussen har været med i arkivets arbejde fra starten og var med sit store kendskab til egnen en værdifuld arbejdskraft, som vi savner på vores møder. Æret være Knud Rasmussens minde.

Årsberetning for Lokalhistorisk Forening 2000

Kristine Asser Hansen

Når man begynder på et nyt år, er det med både forventning og spænding. Vil arbejdet lykkes – vil det blive et godt år.

I lokalhistorisk forening kan vi glæde os over et godt og roligt arbejdsår. Enkelte medlemmer har forladt foreningen enten ved bortrejse eller død. Men nye er kommet til, og det glæder vi os over.

Igen i år har vi med tak modtaget 2000 kr. fra Det Classenske Fediecommis. Det er vi meget glade for.

Årets mødevirksomhed startede torsdag d. 30. marts. Biskop Th. Græsholt talte om D. G. Monrad. Præst og Politiker. Frederik d. VII var grundlovens giver, men D. G. Monrad var dens skaber.

I den sidste tid har vi i pressen læst om problemerne omkring Monrads grav. Vi håber, det finder en værdig løsning.

Tirsdag den 11. april havde Kgl. skuespiller Palle Huld lovet at fortælle om sin eventyrlige rejsefilm "Middelhavet og Persien rundt". På grund af svigtende helbred måtte Palle Huld melde afbud.

Lørdag d. 27. og søndag d. 28. maj havde vi udflugt til Ribe og Tønder. En vellykket tur med gode guider.

Mandag d. 7. august besøgte vi Karleby præstegård. En dejlig oplevelse.

Torsdag d. 21. september fortalte fhv. skoleinspektør Arne Heyn om Livet i Middelalderen. Som altid var det en oplevelse at lytte til Arne Heyn.

18. oktober fortalte Valborg Nielsen om sin barndom og ungdom i Horreby. Valborg Nielsen har skrevet bogen Mens tiderne skifter med tider.

Onsdag d. 15. november. Michael Arleth kaldte sit foredrag Fra verdens ende til Halskov Vænge. Michael Arleth fortalte om indtryk fra rejser og den kunst, både han og Anette arbejder med.

Onsdag d. 17. januar talte Pastor Graff Nielsen om emnet Hvad med de ældre – før og nu. Som altid oplysende og berigende at lytte til Pastor Graff Nielsen.

28. februar. Generalforsamling. Efter generalforsamlingen talte Pastor Mette Trankjær. Land – by, tur – retur. En god afslutning på generalforsamlingen.

Igen i år har vi udgivet et årsskrift. Det er vigtigt, at vi på denne måde bevarer noget af lokalhistorien. En varm tak til Karin for arbejde, hjælp og støtte. Tak til alle, som har bidraget med artikler. Uden jeres hjælp kan vi ikke udgive et årsskrift. Det er vigtigt at holde forbindelsen mellem fortid og nutid, og vi må stadig huske på, at dagen i dag er historie i morgen.

Den 2. december 2000 døde Knud Rasmussen, der var Lokalhistorisk Forenings første formand. Både i Lokalhistorisk Forening og som medlem af arkivets arbejdsgruppe vil vi savne Knud Rasmussen.

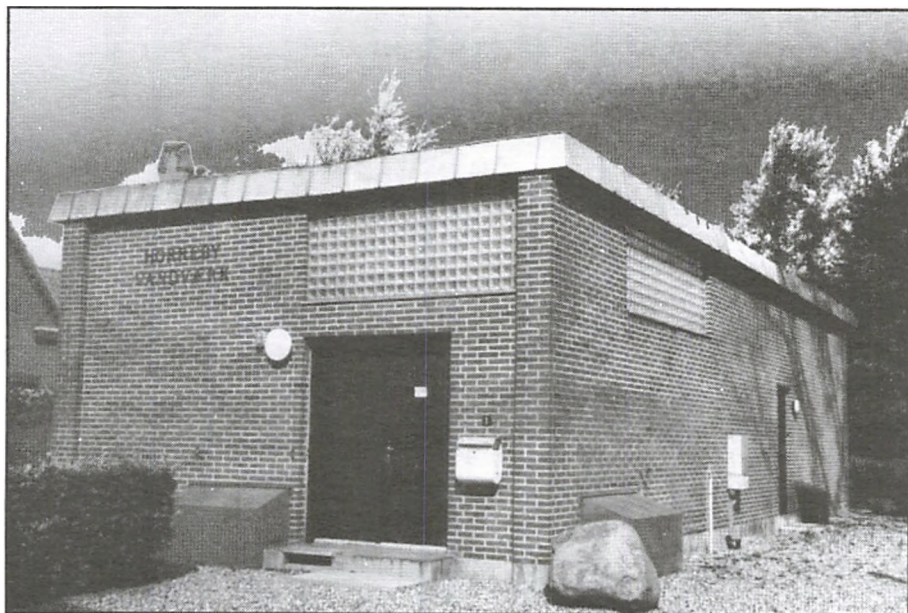
Knud Rasmussen havde i kraft af sit mangeårige virke som læge en meget stor berøringsflade i hele kommunen. Han mestrede den kunst at tale med mennesker uden at gå for tæt på og kunne på denne måde få mange til at fortælle.

Kristine Asser Hansen

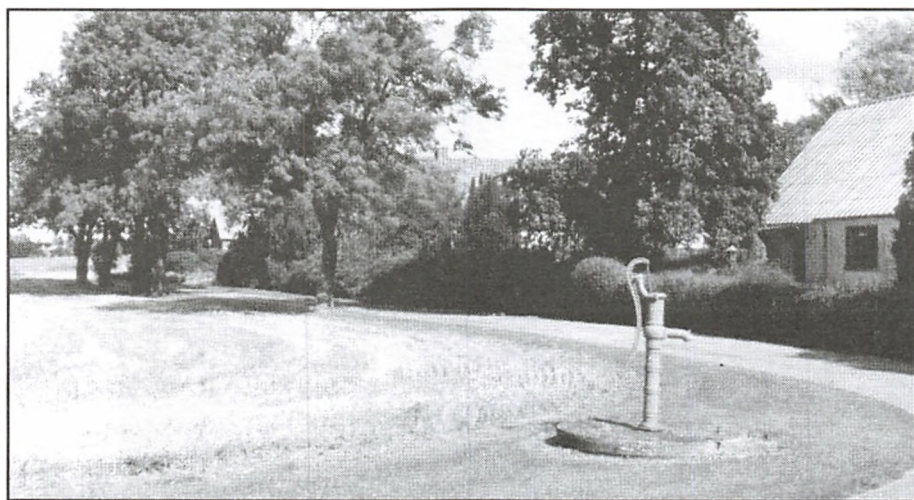

Denne og modstående side: Bybrønden på Torvet i Stubbekøbing. Pumpen blev taget ned i 1935, men der er lavet en markering i brostenene, så man kan se, hvor den har stået.

Øverst Bregninge Vandværk, nederst Horreby Vandværk.

Øverst bypumpen i Falkerslev, nederst bypumpen i Truelstrup.

Vandtårnet i Stubbekøbing er opført i 1931.

Stampen ved fribrødre å blev bygget 1845.

I Årsskrift 1991 er der en artikel om Stubbekøbings stampemøller.

Gadekæret i Sdr. Alslev hedder også Støvel sø og er en helligkilde. Det fortælles, at en dame langvejs fra søgte til Støvel sø for at helbredes for blindhed og gav det løfte, at fik hun synet igen, ville hun bygge en kirke i Alslev. Da hun nu virkelig blev helbredt, solgte hun alt sit gods for at få kirken bygget, og da dette ikke slog til, tog hun tiggerposen og drog ud for at samle ind til sin kirke. På den måde blev den lille kirke færdig på døren nær, men en morgenstund fandt tømmermændene nede ved Alslev strand en gammel kirkedør, der netop passede i karmen. Den var drevet op om natten, og nu fortalte munkene, at det var en dør fra Noahs ark, som så længe havde ligget på havets bund.

Billede og fortælling kan også findes på Internettet, hvor LASA (Lokalhistoriske Arkiver i Storstrøms Amt) har en "udstilling" om helligkilder på adressen www.lasa.dk

STØT LOKALHISTORISK ARBEJDE

Bliv medlem af

LOKALHISTORISK FORENING

for Stubbekøbing Kommune

nærmere oplysninger fås hos:

Kristine Asser Hansen	54 44 40 12
Vibeke Ravn-Mortensen	54 44 50 81
Bent Blomquist	54 43 80 24
Bent Jørgensen	54 44 29 49
Asger Klüver-Jensen	54 44 43 15

Eller på:

Lokalhistorisk Arkiv, Biblioteket, tlf. 54 44 15 29.

Åbent mandage 17-19 og onsdage 10-13